

Södertörns högskola
Kompletterande lärarutbildning
AOU 3
Examens arbete
VT 2006

Läromedel i Samhällskunskap

– En textanalys ur ett mångkulturellt samt interkulturellt perspektiv

Författare: Helena Boman
Handledare: Ragnar Björk

Inledning

Skolan och samhället i Sverige har gått från ett monokulturellt till ett mer heterogent samhälle. Med det menas inte enbart att det i Sverige finns fler olika folkgrupper utan även att tanke-system, livsuppfattningar, ideologier, livsvärden och trosuppfattningar idag är mer pluralistiska än förut (Lahdenperä, 2004: 5). Det innebär att skolan har nya utmaningar i ett mångkulturellt samhälle idag än tidigare. I 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) menar man att skolan har en viktig uppgift att förankra och förmedla en demokratisk värdegrund såsom människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med de svaga och utsatta. Läroplanen talar även om vikten av att förstå och tolerera kulturell mångfald. *Samhällskunskapsundervisningen* i skolan spelar en viktig roll både för att diskutera värdegrundsfrågor såsom att förstå olika människor och att lära sig om samhällets organisation samt funktion. Enligt *läroplanen* och *samhällskunskapsundervisningens kursmål* så ska skolan utbilda individer för att i framtiden bli delaktiga, demokratiska samhällsmedborgare. Det är därför viktigt att läromedlen visar en medvetenhet om att samhället består av människor med olika kulturbakgrund och inkluderar dessa i läromedel och i undervisning.

Södertörns högskola har gett sin lärarutbildning en profil av interkulturell pedagogik. *Interkulturell pedagogik* betraktas av Lahdenperä som ett övergripande begrepp som innehåller interkulturellt lärande, interkulturell kommunikation, interkulturell undervisning, mångkulturell skolutveckling och interkulturell pedagogisk forskning (Lahdenperä (red), 2004: 13). Med *interkulturalitet* menas i uppsatsen att skolan bör ta hänsyn och anamma ett förhållningssätt för fler perspektiv än den svenska medelklassens. Det innebär att interkulturell antyder om en process som är gränsöverskridande, bygger på interaktion och ömsesidighet i kulturmöten mellan människor (Lahdenperä (red), 2004: 15). Det innebär att människor med annan etnisk bakgrund, sociala erfarenheter eller erfarenheter baserade på kön bör känna att de räknas och får utrymme inom den svenska skolan. Den här uppsatsen kommer att koncentrera sig på läromedlen i Samhällskunskap för att se hur dessa bidrar till eller begränsar att stärka läroplanens värdegrund och inkludera människor med olika kulturbakgrund i ämnet samhällskunskap.

Syfte

Syftet med den här uppsatsen är att analysera läromedel i samhällsvetenskap för gymnasieskolan och se vilken syn på det svenska mångkulturella samhället som läromedlen ger uttryck för samt att se hur de förhåller sig till interkulturell pedagogik. I syftet ingår även att jämföra dem för att se hur olika/lika de beskriver och förhåller sig till det mångkulturella samhället under en 10 års period. Det innebär således att granska läromedlens beskrivning av det mångkulturella samhället samt att se vilka interkulturella pedagogiska verktyg de använder. Ett delsyfte är således att se om det ser annorlunda ut i dag i nyligen tryckta läromedel än för tio år sedan och hur detta kan se ut. Uppsatsen är viktig både för mig som blivande lärare för att lära mig granska och analysera läromedel, något som jag kan ha nytta av i mitt framtida yrkesliv. Det är också viktigt att med den här uppsatsen lyfta

fram det mångkulturella och interkulturella perspektivet och därmed är den en möjlighet att öka förståelsen bland läromedelsförfattare, förlag och lärare för att ett interkulturellt perspektiv kan tillföra både lärare och elever något i läromedlen.

Frågeställningar

Jag är intresserad av hur läromedlen beskriver det mångkulturella samhället samt hur de använder ett interkulturellt förhållningssätt i läromedlen. De frågeställningar som ställs i uppsatsen är således:

Hur beskriver de olika läromedlen det mångkulturella samhället?

Hur förhåller sig de olika läromedlen till interkulturell pedagogik?

Finns det likheter respektive skillnader läromedlen emellan?

Bakgrund

Skolan i relation till demokrati, mångfald och interkulturalitet

Skolan har som uppgift att förmedla och förankra samhällets demokratiska värden. I en något förkortad version från läroplanen för de frivilliga skolformerna skrivs det att skolan ska vila på demokratins grund. Förutom de demokratiska värden som räknades upp i inledningen så skrivs det i läroplanen att undervisningen ska bedrivas i demokratiska arbetsformer och utveckla eleven till att ta personligt ansvar och att delta aktivt i samhällslivet (*Rättigheter och skyldigheter*, Lpf 94). Utifrån ett mångfaldsperspektiv så ska skolan främja förståelse och inlevelse för andra människor. Ingen ska utsättas för mobbing och främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser. Vidare har Sverige har internationaliserats och med det har en växande rörlighet över nationsgränser ökat. Det ställer krav på människors förmåga att leva och inse värdet av en kulturell mångfald. Skolan har möjlighet och skyldighet att stärka förmågan av att vara en social och kulturell mötesplats. Att ha förtrogenhet med Sveriges kultur, historia och språk ska befastas i undervisningen och att ha en trygg identitet och medvetenhet om sitt kulturarv stärker förmåga att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingar. Skolan ska således bidra till en identitet som innefattar inte bara det specifikt svenska utan det nordiska, europeiska och globala (*Förståelse och medmänsklighet*, Lpf 94). Även om läroplanen talar om att skolan ska ge kunskap om Sverige så betonar den också att identiteter kan se olika ut i ett samhälle som består av en större mångfald av människor och idéer. En medvetenhet om olika kulturbakgrunder är därmed viktiga och bör speglas i skolan.

Ämnet samhällskunskap har som syfte att stå på demokratins värdegrund och bör bredda och fördjupa kunskaper om samhällsförhållanden och samhällsfrågor. Eleverna ska få förutsättningar att aktivt kunna delta i samhället. Ett annat syfte är att få kunskap om levnadsvillkor i olika länder och samhällssystem. Ämnet ska ge förutsättningar till att förstå värdet av en kulturell mångfald,

mänskliga rättigheter samt ta avstånd från förtryck (Kursplan i samhällskunskap, 2006-04-07). Kursmålen beskrivs vara att eleven ska sträva mot att utveckla kunskap om och förståelse av det mångkulturella samhället och att utveckla kunskap och förståelse för olika grupper av nationella minoriteter. Vidare ska elever fördjupa sin förståelse för det svenska såväl som det internationella samhället i historisk belysning (Kursplan, 2006-04-07). Några av målen för samhällskunskap på gymnasieskolan ger därmed tydligt uttryck för att samhällskunskap som ämne har en uppgift att öka förståelse mellan människor och inkludera människor med olika kulturbakgrund.

I en text från SIL (Statens (dåvarande) institut för läromedel)(1986) så betonas vikten av ett interkulturellt synsätt i undervisning och läromedel. De skriver att skolan i Sverige har inslag av många kulturer och de definierar två begrepp som relevanta. Det är interkulturell som står för en process där människor från olika kulturer påverkar varandra och begreppet mångkulturell som beskriver ett tillstånd. Även Europarådet använder dessa termer. Interkulturell undervisning enligt SIL innebär en kunskapssyn som bygger på att elevernas erfarenheter ska respekteras och att de ska få uppleva ett förtroende till sin bakgrund. Det innebär att man i sina undervisningsmetoder bör försöka anknyta ämnet till verkligheten av olika bakgrunder och erfarenheter. Läromedlen ska därmed bidra till en känsla av egenvärde hos eleven och det ska återge Sveriges etniska, religiösa och kulturella mångfald. Läromedlet ska också främja en ömsesidig medvetenhet, förståelse och respekt mellan olika grupper i det mångkulturella samhället. Läromedlet ska även i ett globalt perspektiv spegla det universella i människors erfarenheter och att alla människor är beroende av varandra (SIL, 1986: 1-16). Nu finns inte SIL längre men tankegångarna kan kännas igen både i läroplanen, kursplanen för samhällskunskap och i det material om interkulturell utbildning som jag läst under min tid på lärarutbildningen på Södertörns högskola.

Interkulturell undervisning är enligt Lahdenperä (2004) ett förhållningssätt som ska tillämpas i alla ämnen. Interkulturell pedagogik inriktar sig på att studera socialisation, lärande och undervisning i ett mångkulturellt, multietniskt, globalt och interkulturellt sammanhang. Det syftar till att ge pedagoger kompetens om kulturella faktorer och inverkan på individens utveckling och lärande genom att skapa insikter om hur kulturbundna föreställningar påverkar studenter, elever, lärare och föräldrar. Hon utgår ifrån att samhället är i förändring och interkulturellt definieras som en process, en gränsöverskridande, interaktion och ömsesidighet. En medborgare i ett mångkulturellt samhälle kan således leva med mångfald utifrån demokratiska värden men för att det ska vara möjligt bör man lära sig att förstå att stereotyper, fördomar, rasism, diskriminering och sociala ojämlikheter påverkar vår kommunikation och våra sociala relationer. De interkulturella aspekter som studeras är etnicitet, genus och klass och är bland de kulturformerande kontexter där mening skapas och ges (Lahdenperä, 2004: 15-28). Hon skriver även att interkulturalitet kan ses som en kvalitetsaspekt på utbildning och kommunikation. Det innebär att skolan bör vara öppen för olika kulturella uttryck och i samspelet med eleverna ska pedagoger och elever få kännedom om och konfronteras med olika synsätt, något som leder till att elevens möjlighet att lära sig ökar. För att kunna jämföra och dra slutsatser krävs

det att man utvecklar en kritisk förmåga av att analysera sina egna och andras utgångspunkter. Denna innebär att kunna överbrygga olika synsätt, kunna tolka, förstå och även respektera andras perspektiv samt kunna ifrågasätta och bearbeta den egna etnocentrismen. Ett interkulturellt lärande utvecklar därmed en interkulturell sensibilitet som gynnar individen (Lahdenperä, 1994: 18). Min utgångspunkt i den här uppsatsen är att samhällskunskapsundervisningen tillsammans med läromedlen i samhällskunskap bör vara inbjudande för elever som lever i det mångkulturella samhället samt vara ett viktigt redskap för att öka förståelsen för människors olika erfarenheter och livsvillkor.

Historik och tidigare forskning om läromedel

1974 inrättades Statens institut för läromedelsinformation, SIL som hade som uppgift att granska läromedel. SIL avskaffades 1991 och därefter har det överlåtits till marknaden att bibehålla kvalitén på läromedlen. Det finns inte idag mycket forskning som har undersökt läromedel utifrån ett tydligt interkulturellt perspektiv med inriktning mot etnicitet. Därför har regeringen gett skolverket i uppdrag att utföra en granskning av läromedel för grund och gymnasieskolan för att kunna ge en uppfattning av hur läroböcker bidrar till undervisningen i frågor såsom kön, etnisk tillhörighet, religion, trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder. Projektet syftar till att analysera olika läromedels behandling av och förhållningssätt till dessa fem aspekter. Projektet beräknas vara klart 2007 (Delredovisning av uppdrag av granskning av läroböcker, Skolverket, 2005-09-29). På senare tid har det skrivits en del om vilket förhållningssätt läromedel i skolan har till genus och kön men utifrån ett mer mångkulturellt perspektiv har jag bara funnit några skrifter som behandlar ämnet i relation till läromedel. Jag kommer därför att beskriva en bakgrund till läromedelsforskningen och ge en mer blandad bild av hur man analyserat läromedel tidigare.

Tidigare har Ingrid Fredriksson (1969) undersökt om jämställdheten i läroböckerna överrensstämmer med läroplanen. Hon genomförde först en undersökning 1964 som hon följde upp 1969 för att se om det skett någon förändring. Hon undersökte hur könsrollerna ser ut i samhällskunskapsböcker. Hennes frågeställningar delades in i kategorier utifrån hur böckerna framställde familj, yrke, föreningsliv och politik. En av de frågor som hon väckte var hur eleverna påverkades av läroböckerna att varje individs förutsättningar är avgörande för jämställdhet därför har läraren en stor roll som utväljare av vilken lärobok som används (Fredriksson, 1969: 24). Hon menar att samhället måste ändra sina attityder i könsrollsfrågor och att skolan är viktig för att göra eleverna medvetna om jämställdhet i allmänhet. Hon upptäckte att läromedlen för högstadiet inte hade förändrats något och betonar hur viktigt det är att lärarna försöker följa läroplanens intentioner och med kunskap komplettera de torftiga läromedlen på området. Lärarnas egna värderingar betonas som viktiga (Fredriksson, 1969: 124).

Staffan Selander (1988) menar att läroboken är en särskild text och hur kunskapen har strukturerats och hur den förstås kan förklaras utifrån en pedagogisk textanalys. Hans bok är ett försök att

utveckla teori och metod för analys av olika lärobokstexter. Han beskriver hur läroboken har utvecklats historiskt och han beskriver en process som sker när olika kunskaper transformeras till läromedelskunskap (Selander, 1988). Hans analysmodell består därmed i att analysera läroböckernas texter och bilder utifrån analyser som bygger på urval, stil och sätt att förklara. Det i sin tur ska ge en grundläggande tankefigur över lärobokens kunskapssyn. I hans analys av läromedel i historia från 1800-talet och till och med 1975 finner han att de historiska läromedlen har förändrats från att vara nationalistisk, subjektiv och berättande till en mer internationell, objektiv och vetenskaplig kunskapssyn. Däremot har ingen av läromedlen han undersökt en kritiskt, frigörande förhållningssätt (Selander, 1988: 44ff).

I en huvudrapport från projektet ”jämställdhet i läromedel” så har Moira von Wright (1998) undersökt läromedel i fysik och ställt sig frågan om hur dessa är upplagda och om de vänder sig likvärdigt till flickor och pojkar. Hon undersöker hur manligt och kvinnligt symboliskt kan konstrueras och hur fysiken utifrån detta förklaras, presenteras och exemplifieras. Hon menar också att vi ska vara försiktiga att tala om den goda läroboken och ifrågasätter den objektiva kunskapen. Hon menar att det finns olika slags böcker och betonar därför vikten av att lärare och elever tränas i att se och bedöma texter (Von Wright, 1998). I hennes granskning finns även ett antal analysverktyg som hon använt sig av och som kommer att återkomma i regeringsuppdragets granskning 2007. Även jag kommer att använda mig av dessa senare i min analys.

Sture Långström (1997 & 1999) har undersökt läromedel i historia för gymnasiet och dess författare. Han utgår från ett didaktiskt perspektiv och har ställt sig frågorna: Vilka är de? Varför, Vad och Hur har de skrivit? Han har undersökt hur mycket av ”författarens röst” som finns i boken. Han konstaterar att alla författarna som han intervjuat är män från medelklassen med övervägande borgerliga värderingar. De som skriver är antingen lärare eller forskare och han ser två huvudgrupper i hur de har utformat böckerna. Forskarna har en mer forskningsstimulerande ansats medan de som arbetar eller har arbetat som lärare har skrivit mer traditionella och praktiskt inriktade böcker med syfte att anpassas till undervisningssituationer. Han menar också att författarens intressen och kunskapsområden kan återfinnas i deras lärobok. Långström menar att det är viktigt att eleverna får lära sig att ställa frågan om vilket det dolda budskapet i meddelandet är, varför det har skickats och vem som står bakom. Han konstaterar att läromedlen är budbärare och att en ”författarens röst” finns även om författaren inte alltid medvetet sprider ett politiskt eller ideologiskt budskap (Långström, 1999).

Kirsh (2004) har granskat läromedel i moderna språk i den svenska skolan och främst läromedel i tyska språket. Han har analyserat texter och bilder i böckerna och funderat över varför de ser ut som de gör i relation till vår förståelse av interkulturella processer. Han menar att på 60- och 70-talet var krigs och fredsproblematiken samt miljöförstörelsen stående teman i de tyska läroböckerna och även om det är viktiga teman så blir det en ensidig bild av landet som eleverna lär sig. Den interkulturella

processen kräver mer nyansering. Positivt var att många av böckerna hade skämt som han ansåg var baserade på typiskt tysk kulturell humor vilket var positivt ur både ett nationellt tyskt och ett interkulturellt perspektiv eftersom den lyfte upp språket från tungsinne men även att den bröt med fördomar om tyskar utan humor. Kirsh menar även att interkulturalitet kräver en mer realistisk bild av andra länders kultur och samhälle. Han finner att många av böckerna visar stereotyper såsom att tyskar betar sig konstigt, dricker konstant eller är tjocka. Däremot ser han det som problematiskt när en politisk och könsrelaterad korrekthet gör att den tyska familjen skildras utifrån mer svenska förhållanden såsom exempelvis att kvinnan alltid jobbar eller att hemmafrun aldrig syns. Han menar att det går att visa att förhållanden ser annorlunda ut i Tyskland och skapa förståelse för olikheterna genom att jämföra och därmed förstå sin egen kultur. Att jämföra olika förhållanden är engagerande för elever och stereotyper ska inte negligeras utan förenklade bilder och fördomar bör diskuteras. Det kan öppna upp och ge en mer nyanserad bild av människorna och landet (Kirsh i Lahdenperä (red), 2004: 119-141). Denna beskrivning ger en bild av hur forskare på olika sätt har analyserat läromedel tidigare men jag har inte funnit någon forskning av läromedel utifrån ett tydligt interkulturellt perspektiv med inriktning på etnicitet förutom den forskningsrapport som är beställd och kommer 2007.

Teoretisk ram

Jag kommer att utgå ifrån en definition av mångkultur där ett mångkulturellt samhälle i uppsatsen innebär att jag utgår ifrån att Sverige är ett land som befinner sig i ett tillstånd av en heterogen sammansättning av människor som lever och verkar i samhället. Definitionen stämmer väl överens med Lahdenperäs definition av mångkultur utifrån att samhället idag består av olika folkgrupper med olika tankesystem, idéer, värderingar, livsvärden och trosuppfattningar och SIL: s beskrivning av mångkultur som ett tillstånd av olika kulturer (Lahdenperä, 2004 & SIL, 1986). Hur läromedlen sedan beskriver och ser på mångkultur i Sverige är en av frågeställningarna som uppsatsen undersöker. Utifrån den tidigare beskrivningen av interkulturell undervisning och pedagogik samt läromedelsforskning och min egen erfarenhet av identitetsskapande så kan jag inte göra någon klar definiering av hur elever med skilda erfarenheter och olika kulturbakgrunder känner sig eftersom det endast är individen själv som kan känna efter och definiera sin egen identitet. Till exempel så kan man känna sig som svensk och vara född i ett annat land eller så är man född i Sverige och känner sig som turkisk eller både och. Det vill säga kombinationerna kan vara många och därför har jag valt att i analysen koncentrera mig på etnicitet i kombination med en öppenhet för människor med en bakgrund utanför Sverige och som därför kan ha olika erfarenheter, kunskaper och perspektiv utifrån sin specifika kulturella bakgrund och jag kommer således i läromedlen söka efter ett öppet, alternativt förhållningssätt till människor med olika kulturbakgrunder. Det mångkulturella samhället i uppsatsen innebär således det att jag ska försöka se hur läromedelstexterna beskriver det mångkulturella samhället med dess mångkulturella innevånare. Det innebär att jag undersöker hur man i texten beskriver samhället i Sverige.

Ett hjälpmedel för att besvara frågeställningarna är de olika kriterier som von Wright (1998) använder som utgångspunkter för att granska läromedlen utifrån genusaspekter. Hon har bland annat tittat på hur inkluderande/exkluderande texten är utifrån kön, om det finns självklara och värderingsmässiga antaganden om kön i texten, hur könen framställs och vilka som är vi i texten. Andra kriterier är om texten är öppen för elevers erfarenheter och kunskaper och vem man vänder sig till (von Wright, 1998). Jag kommer att använda några av dessa men jag har omformulerat dem så att det passar min analys om etnicitet och människor med olika kulturbakgrund med inriktning på etnicitet bättre.

Min granskning av läromedlen innebär även att se om det finns olika exempel där man använder sig av en interkulturell kompetens eller av interkulturella läroprocesser. Det finns enligt Lahdenperä (1994) förslag på hur man kan arbeta för att människor ska kunna nå en interkulturell sensibilitet. Hon menar att man bör arbeta med en (1) studentaktiv och erfarenhetsbaserad undervisning där deltagarnas erfarenheter, upplevelser och kunskaper utgör en viktig del av lärandeprocessen. Det är här värdefullt att i undervisningen skapa möjligheter till inlevelse för de ”andra och annorlunda”, människors situation och behov. Här kan till exempel rollspel, olika övningar, litteraturläsning och andra människors personliga berättelser vara viktiga inslag. En annan del är att (2) använda sig av ett kulturkontrasterande perspektiv där man konfronteras med andra sätt att tänka och värdera, så att man blir varse sitt eget sätt att tänka och kategorisera andra. Den tredje delen (3) består av att man känslomässigt bearbetar den egna etnocentrismen, där den egna uppfostran och kulturen samt samhällsliga förhållanden och betingelser är referensram för värdering och tolkning av andra kulturer och olika grupper. Det innebär en känslomässig bearbetning och reflektion (Lahdenperä, 1994: 24-25). Jag har med utgångspunkt i dessa tankegångar om interkulturell pedagogik försökt att undersöka om det i texterna och bilderna i läromedlen förekommer exempel där man använder sig av några av dessa i sin utformning av läromedlen. Jag försöker därmed att med hjälp av olika analysverktyg med ursprung både von Wright (1998) kriterier och Lahdenperäs (1994) teori ha ett ramverk för att granska läromedlen utifrån frågeställningarna.

Metod

Undersökningsdesign

Jag har således med utgångspunkt av några av von Wrights (1998) olika kriterier för granskning av läromedel och Lahdenperäs (2004) tankegångar om interkulturell pedagogik själv sammanställt, tolkat och utformat ett analyschema för att strukturera upp analysen efter uppsatsens frågeställningar. Det är möjligt att vissa av analysverktygen går in i varandra men jag ser inte det som ett problem utan att de är kompletterande. Det är kanske heller inte möjligt att finna alla kriterierna i varje läromedel utan jag har använt dessa som olika förslag till kriterier som skulle kunna vara till hjälp för att besvara frågeställningarna och jämföra dessa olika läromedel. Min teoretiska ram är således även en del av metoden för undersökningen.

Analysschema

Frågeställningar Olika förslag till analysverktyg

<p>1. Hur beskriver de olika läromedlen det mångkulturella samhället?</p>	<p>Exkluderande eller inkluderande – Fungerar texten inbjudande eller uteslutande? Har den tillrättalagda exempel för det mångkulturella samhället eller eftersträvar den att ha inkluderande exempel (Von Wright, 1998: 48-52)?</p>	<p>Implicita och värdemässiga ställningstaganden - Vilka självklarheter och värdemässiga utgångspunkter och antaganden bygger texten på, outtalat och uttalat (Von Wright, 1998: 48-52)?</p>	<p>Stereotyper – Hur framställs människor med olika kulturbakgrund i text och bild? I vilken mån luckrar man upp eller befäster förenklade föreställningar om människor (Von Wright, 1998: 48-52)?</p>	<p>Elevernas erkännande – Vem får erkänsla? Vem är vi i texten (Von Wright; 1998: 48-52)?</p>	
<p>2. Hur förhåller sig de olika läromedlen till interkulturell pedagogik?</p>	<p>Elevernas igenkännande, erfarenheter och intressen, kunskapskonstruktion och kreativitet – På vilket sätt talar texten till elevers intressen och erfarenheter? Förekommer det att man i texten försöker kommunicera en öppenhet där man utgår från elevernas erfarenheter, kunskap eller upplevelser (Von Wright, 1998: 48-52)?</p>	<p>Påbjudande eller erbjudande, nära eller distanserat, personligt eller opersonligt - Vem texten vänder sig texten till genom sitt språkbruk och sina exempel (Von Wright, 1998: 48-52)? Vem kan identifiera sig i språket och vem kan inte det? I vilken mån är texten självreflexiv och öppen för alternativa tolkningsmöjligheter (Lahdenperä, 2004)?</p>	<p>Försöker läromedlen uppmuntra till rollspel, olika övningar eller litteraturläsning om andra kulturer? Används människors personliga berättelser i texten (Lahdenperä, 2004)?</p>	<p>Använder läromedlen sig av ett kulturkontrasterande perspektiv där man som läsare kontrasteras med andra sätt att tänka och värdera (Lahdenperä, 2004)?</p>	<p>Uppmuntrar boken till egen reflektion om dig själv och andra (Lahdenperä, 2004)?</p>
<p>3. Finns det likheter respektive skillnader dem emellan?</p>					

Avgränsningar

Urval av läromedel

I samhällskunskap finns många olika lärobokstitlar och det har inte varit möjligt att ta reda på vilka böcker som är vanligast förekommande i landet. Det kan se mycket olika ut på skolorna både av resursskäl samt vilka läromedel de olika skolorna väljer och använder. Bokförlagen lämnar inte ut statistik eller upplagors antal (von Wright, 1999: 53). Jag har därför valt att analysera fyra samhällskunskapsböcker för gymnasieskolans A-kurs från stora, kända läromedelsförlag för gymnasiet och jag antar därmed att eftersom dessa är erkända förlag så har läromedlen använts och används i skolorna. Eftersom jag är intresserad av om det ser annorlunda ut idag än tidigare så har jag valt två böcker från ca 10 år tillbaka i tiden och två böcker av de senast utkomna samhällskunskapsböckerna. Läromedlen får var och en representera sin tid. Ett urval av dessa fyra böcker är vad som kan utföras utifrån mitt syfte. Eftersom en del av mitt syfte är att jämföra böcker från ca 10 år tillbaka med nutida läromedel så har jag valt att granska två böcker från 1994 och två böcker av de senast utkomna från 2004 och 2005. De läromedel för gymnasieskolan som jag valt att analysera är således följande:

- 1) Kieser, Jan & Rydén Kjell, *Samhällsboken*, 1994, Almqvist och Wiksells förlag AB: Örebro
- 2) Isaksson, Lennart, Östlund, Rune, 1994, *Samhällskunskap Gymnasieskolans kurs*, Natur och kultur: Stockholm
- 3) Höglund, Björn, Jarlén, Leif, Lind, Hans & Lökhölm, Andreas, 2004, *Samhälle.nu*, Natur och Kultur: Stockholm
- 4) Almgren, Hans, Höjelid, Stefan & Nilsson, Erik (red), 2005, *Reflex samhällskunskap för gymnasieskolan*, Gleerups Utbildning AB: Kristiansstad

Genomförande och metoddiskussion

Utifrån mitt syfte har jag valt att både göra en genomläsning av hela böckerna för att få en överblick över hur böckerna hanterar det mångkulturella samhället för att sedan mer närläsa texten utifrån de analysverktyg som beskrivs i teoriavsnittet. Den genomläsning av boken som jag gör är en form av innehålls analys. Med hjälp av innehållsanalys kan man göra kvantifierande jämförelser av förekomsten av vissa element i texten, något som till exempel kan vara av intresse när man studerar förändringar över tid (Bergström & Boréus, 2005). Men den här uppsatsen är inte en kvantitativ analys i den meningen att jag har räknat alla ord och begrepp och redogör för dem statistiskt med syfte att generalisera. Däremot så har jag undersökt hur texten i böckerna hanterar det mångkulturella samhället och kommer att redogöra för hur respektive bok behandlar ämnet eller inte samt med exempel redogöra för de specifika delar som behandlar ämnet. Innehållsanalys kan användas på ett vidare sätt och således inkludera varje analys som syftar till att systematiskt beskriva textinnehåll. Det görs ofta skillnad mellan kvantitativ och kvalitativ textanalys där kvalitativ innehållsanalys syftar till analyser där ingenting mäts eller räknas. Ibland betraktas textanalyser där visserligen något kvantifieras men där mer komplicerade tolkningar måste göras som mer kvalitativa

(Bergström & Boréus, 2005). Den här uppsatsen har således en kvalitativ inriktning med syfte att överblicka och jämföra de olika böckerna samt kvalitativ i sitt sätt att tolka den djupare innebörden av hur böckerna är utformade utifrån ett helhetsintryck och vilken mening det ger dessa böcker i den mångkulturella skolan. Om tvivel finns huruvida analysverktygen kan ge en rimlig bild av texten brottas vi med ett validitetsproblem. Validiteten handlar i undersökningar om huruvida den undersökning man genomför för att besvara en bestämd fråga, kan ge svar på just denna fråga (Bergström & Boréus, 2000; 170). De frågor som är ställda antas kunna tolkas i undersökningsmaterialet. Min förförståelse är delaktig och därmed är min kännedom om bakgrunden till skola, mångkultur och interkulturell kompetens samt tidigare forskning på området viktig för mina möjligheter att tolka materialet. För att frågorna ska vara relaterade till det område som studeras krävs en viss precision som här benämns som reliabilitetsaspekten. Begreppet kan vidgas och därmed vara relevant för undersökningar som inte mäter eller räknar. Det innebär att vara noggrann i undersökningens alla led, att eliminera felkällor i möjligaste mån. För de flesta textanalyser är tolkningsaspekten en reliabilitetsfråga, vilken tolkningsstrategi man än har måste textläsningen vara tillräcklig noggrann för sitt syfte (Bergström & Boréus, 2000; 39). Att jag gör en tolkning av texterna kan vara svårt att komma ifrån men en genomskinlighet med förklaring av begrepp, tydligt redovisat material och tydlig argumentation gör uppsatsen tillförlitlig.

Närläsningen av texten är en del av en hermeneutisk process. Det betyder att textanalysen syftar till en gradvis förståelse av den lästa texten. Jag håller mig också öppen för omformuleringar av uppsatsens delar. Jag har använt mig av analysverktygen på så sätt att jag har ställt frågor till texten och har analyserat hur varje bok beskriver det mångkulturella samhället och förhåller sig till interkulturell pedagogik. Det kan dock komma fram andra tankegångar eller kriterier för hur de olika böckerna är utformade som kan vara relevanta att diskutera i analysen under tidens gång. Materialet kommer att presenteras på så sätt att varje frågeställning kommer att besvaras genom att redogöra för varje bok var för sig för att slutligen jämföra dem. När jag beskriver hur de olika läromedlen beskriver mångkultur och förhåller sig till interkulturell pedagogik gör jag det utifrån att försöka återge ett helhetsintryck av varje bok. Det är således inte varje citat eller utdrag från texten som står självständiga utan de tillsammans försöker beskriva en övergripande bild av böckerna. Det ger läsaren av uppsatsen en överblick över varje lärobok samt ger en grund till jämförelse av dem.

Analys

I analysen kommer jag att redogöra för min granskning av läromedlen. Jag kommer inledningsvis att med hjälp av exempel redogöra för hur de olika böckerna beskriver det mångkulturella samhället och människor med olika bakgrund. Det gör jag för att man ska få en uppfattning om hur läromedlet avspeglar det mångkulturella samhället. Efter det presenteras vilket förhållningssätt till interkulturell pedagogik som de olika läromedlen har. Slutligen jämförs böckerna.

Hur beskriver de olika läromedlen det mångkulturella samhället?

Samhällsboken 1994

I *Samhällsboken* (1994) skriver författarna i förordet att de omarbetat boken för att bättre anpassa den till gymnasieskolans program och kursplan. De skriver att de betonar den historiska aspekten mer än tidigare. Den här bokens beskrivning av Sverige som ett mångkulturellt samhälle där man inkluderar mångkultur och människor med olika kulturella bakgrunder såsom en naturlig del av det svenska samhället är inte tydligt uttalat i boken. Jag har dock funnit några exempel som möjligtvis skulle kunna tyda på detta. Boken beskriver också invandring och invandrare samt deras situation genom utgå ifrån ett problematiskt perspektiv i flera kapitel i boken. Det innebär att boken ofta beskriver invandrare i ett sammanhang kopplat till problem.

I kapitlet *Befolkningsfrågor* beskrivs med en statistisk genomgång Sveriges befolkning. Man beskriver hur många av Sveriges befolkning som är födda i Sverige (7, 8 Milj), hur många som är födda i Norden (0, 3 Milj) och hur många som är födda i övriga utlandet (0,6 Milj). De beskriver även hur många som är svenska medborgare (8, 1 Milj) och hur många som är utländska medborgare (0, 6 Milj) (*Samhällsboken*, 1994: 11). Det visar att man inkluderar de utländska medborgarna i en statistisk genomgång av Sveriges befolkning men av naturliga skäl beskriver de inte hur många svenska medborgare som har en annan kulturell bakgrund av Sveriges befolkning. Något senare, under rubriken *Från utvandrarnland till invandrarnland* beskriver man emigrationen till Amerika på 1800-talet och därefter invandringen till Sverige genom att något sammanfattat formulera sig så här:

Sverige förvandlades från utvandrarnland till invandrarnland under andra världskriget. Flyktingar från grannländerna fann en fristad i vårt land. Under femtio- och sextiotalen emigrerade många människor från främst Finland och Sydeuropa till Sverige för att arbeta här eftersom arbetskraft efterfrågades. Denna arbetskraftsinvandring upphörde i början av 1970-talet när det blev sämre tider hos oss. Under de senaste 20 åren har flyktinginvandringen dominerat. Den består av människor som söker asyl här och anger förföljelser av olika slag i hemlandet som skäl för att få stanna. Det är svenska myndigheter som avgör om en asylsökande betraktas som flykting (*Samhällsboken*, 1994: 16).

De beskriver här invandringen till Sverige med att göra en nutida historisk överblick. Jag tolkar det som att genom att använda formuleringarna "vårt land", "hos oss" och "här" så finns vissa självklarheter underförstått i texten att Sverige består av en befolkning som levt i Sverige i många generationer. Här gör man en outtalad distinktion mellan de som är etniska svenskar och de som kommit hit, invandrarna.

De exempel som om man möjligtvis kan tolka som en inbjudande/inkluderande inställning till mångkultur och människor med annan kulturbakgrund beskrivs under rubriken *De svenska storstäderna*:

Var femte svensk arbetar där och var tredje invandrare slår sig ner där. Hälften av allt vetenskapligt och kulturellt arbete utförs i området. Goda kommunikationer med varor, tjänster, människor och kunskaper är en viktig förutsättning (Samhällsboken, 1994: 19).

Här beskriver man människor med olika kunskaper som en förutsättning för vetenskap och kulturarbete och där ingår invandrare. Ett annat exempel som tar upp invandringen som inkluderad i samhället är några meningar i kapitlet *Den ekonomiska utvecklingen* under rubriken *Arbetskraft och tillväxt* där man skriver att:

En annan orsak till efterkrigstidens snabba ekonomiska tillväxt i Sverige var att vi kunde dra nytta av invandringen av utländsk arbetskraft och på så sätt bättre utnyttja våra produktionsresurser (Samhällsboken, 1994: 181).

Den utländska arbetskraften beskrivs på så sätt att människor som kommer hit och arbetar gynnar samhället i Sverige. Människor som invandrat till landet är därmed också inkluderade i och med att vara en del av "våra produktionsresurser". Detta är de enda två exempel i boken som beskriver invandrare som delaktiga och därmed inkluderade i beskrivningen av samhället i Sverige.

Under rubriken *Migration* som behandlar migration generellt i världen så beskriver man migrationen och mångkultur mer utifrån en problematisk synvinkel. Två exempel från texten är:

1. Migration leder ofta till sociala, religiösa, ekonomiska och politiska konflikter. Gruppegotism och xenofobi (främlingsrädsla) förekommer överallt och de företeelserna är så gamla att man kan förmoda att de tillhör de allra äldsta förutsättningarna för människans sociala organisation, alltså sätten att bilda samhällen (Samhällsboken, 1994: 35).

2. Andra folkomflyttningar sker mellan länder och världsdelar. I de fallen flyttar människor från en kulturell miljö till en annan och därför är risken större för konflikter mellan ursprungsbefolkning och invandrare (Samhällsboken, 1994: 35).

Dessa exempel utgår ifrån antaganden om folkförflyttningar och att mångkultur kan vara en grund för problem i samhällen. Man inbjuder inte till att komplettera bilden med att människor med olika bakgrund har förutsättningar till att leva och förstå varandra samt även de positiva effekter som finns med mångkultur. De väljer att beskriva och betona enbart det problematiska i ett mångkulturellt samhälle där olika kulturer möts. Boken har fler exempel där man beskriver det mångkulturella samhället med människor med annan kulturell bakgrund som ett problem. I kapitlet *Utbildning och samhällsklass* beskriver man bostadssegregationen med ett sammanfattat utdrag så här:

Det finns bostadsområden med olika hög status. Välanpassade, högutbildade familjer med god ekonomi bosätter sig i vissa kvarter. På andra håll är andelen socialt missanpassade människor högre. Där brukar också antalet nyinvandrade vara större. Anpassningsproblem är vanligare och skolorna präglas av dålig arbetsmiljö i klasserna (Samhällsboken, 1994: 66).

Här känns det som om man på ett olyckligt sätt sätter likhetstecken mellan att vara socialt missanpassad och nyinvandrad. Det är här en förenklad bild av människor med annan kulturell bakgrund utan att riktigt beskriva problematiken ytterligare. De skriver visserligen en sammanfattning som lyder: det fattas lärare och att det råder låga betyg vilket innebär att inte alla elever har samma möjligheter (ff.). Men ingen mer ingående beskrivning om människors olika livsvillkor behandlas vidare i stycket. Ett exempel på hur man beskriver migration generellt är från kapitlet om *Mänskliga rättigheter* under rubriken *Flyktingpolitik* och beskrivs så här:

I dag handlar migrationsproblemen till stor del om anpassning, både för invandrare och för ursprungsbefolkning. Invandrare till Europa och Nordamerika har integrerats i samhället och accepterat de skrivna lagar och oskrivna regler som gäller i det nya hemlandet. Ursprungsbefolkningen kräver respekt för vissa värden, t ex demokratin och kvinnosynen, men tolererar och uppskattar de nya inslag av kultur som invandringen medfört. På senare tid har det visat sig att minoritetsgrupper på olika håll väljer en mer separatistisk väg. I Storbritannien har t ex muslimska fundamentalister från Pakistan bildat ett "islamisk parlament" och kräver ett eget politiskt system. Samma tendenser finns i Frankrike och Tyskland. I USA ökar spänningen mellan olika minoriteter. Afroamerikaner är i konflikt med judar, latinamerikaner med koreaner och flyktingar från Haiti med infödda svarta amerikaner (Samhällsboken, 1994: 470).

Invandrarskap beskrivs med ett generaliserande tilltal samt förekommer ofta i problematiska sammanhang där människor med annan kulturell bakgrund beskrivs ha problem. Däremot så beskriver man anpassningen av människor vara dubbelsidig. Med det menar jag att man lyfter frågan om att anpassning/integrering måste ske från flera håll. De skriver att ursprungsbefolkningen tolererar och uppskattar olika kulturyttringar och invandrande grupper har accepterat lagar om mänskliga rättigheter. Men de betonar och tar upp exempel på grupper som inte accepterar värderingar av demokrati och kvinnosyn och utesluter exempel där olika minoritetsgrupper samverkar och är delaktiga i att förbättra samhället. Det är således lätt att man har ett värderingsmässigt antagande där man stereotypiserar och utgår ifrån att det bara är människor med annan kulturell bakgrund som kränker kvinnor och har svårt att acceptera demokrati. Det förstärks genom att enbart ta upp invandrade grupper som valt att stå utanför samhället. En idé kan exempelvis vara att även beskriva de många människor som kommit till Sverige eller till andra länder för att de stridit för mänskliga rättigheter och nu funnit dessa i sitt nya hemland.

Under rubriken *Främlingsfientlighet* finns ytterligare exempel på den problematik som man i boken förknippar med invandrarskapet och således det mångkulturella samhället. De skriver vidare så här:

Man kan oro sig för de främmande inslagen, för att det man upplever som speciellt svenskt ska försvinna. I dåliga tider är många människor ängsliga för att bli arbetslösa när invandringen är stor osv. Många tidigare invandrare i Sverige ser

med ökad oro på den ökade invandringen och främlingsfientligheten som kan gå ut över dem. Det bästa receptet mot främlingsrädsla är kunskap om invandringen. Den är långt ifrån problemfri. När myndigheter och massmedier tiger om eller tystar ner fakta om exempelvis kostnader eller brottslighet, arbetslöshet och andra sociala problem i vissa invandrargrupper sker det i största välmening. Resultatet kan bli det motsatta och våldsamt överdrivna rykten sprids (Samhällsboken, 1994: 471).

Man beskriver att främlingsfientlighet bygger på människors oro för det okända utifrån att man bör förstå denna känsla men i boken förekommer invandrare i en kontext av problem. Man skriver att det är invandrare som själva är oroliga för ökad invandring och att invandrarnas problem såsom arbetslöshet, hög brottslighet och sociala problem är större och att de döljs. Det är således lätt hänt att man beskriver mångkultur och människor med olika bakgrund stereotyp och därmed befäster förenklade föreställningar om att olika grupper inte kan komma överens, att invandringen enbart är problematisk, att invandrare har låg utbildning, är arbetslösa, segregerade och har lättare att ta till våld etc. I kapitlet *Arbetsmarknaden* under rubriken *Invandrare* beskriver man även här om invandrares problem på arbetsmarknaden. De skriver så här:

Den utländska arbetskraften arbetar i större utsträckning än den svenska inom tillverkningsindustrin samt hotell- och restaurangnäringen, dvs. i yrken inom LO-området. Många har obehaglig arbetstid, fysiskt påfrestande, monotona, bullriga arbeten. Arbetslösheten är större för utländsk arbetskraft än för svensk. För dem med arbetstillstånd men som inte blivit svenska medborgare är situationen katastrofal. Bland dessa står närmare hälften utanför produktivt arbete (Samhällsboken, 1994: 103).

Bilden av invandraren och därmed även av människor med en annan bakgrund som lever i Sverige blir i och med dessa beskrivningar något skev. De beskriver en situation för invandrare i Sverige som i forskning och statistik ger en generell bild av invandrares situation men den nyanseras inte av bilden av människor med annan kulturell bakgrund som person eller som delaktig samhällsmedborgare. Det mångkulturella samhället eller människor med invandrarbakgrund beskrivs således ofta i problematiska sammanhang. Några alternativa förhållningssätt att beskriva situationen hade kanske varit att tala om att många personer som kommer till Sverige har hög utbildning och arbetar med arbeten som de är överkvalificerade för. De kunde även här ha lyft fram alternativa beskrivningar av människor som både tillför något till Sverige och samtidigt är delaktiga samhällsmedborgare. Ett annat exempel är under rubriken *Kriminalitet* där ett utdrag från texten beskrivs så här:

Ett vanligt mönster bland ungdomar med nordisk bakgrund är att häva i sig ett antal öl på fredagskvällen och sedan begå brott. Bland ungdomar från invandrarfamiljer förekommer droger mer sällan. Däremot är våldsbrott vanlig, ofta mellan ungdomsgäng med olika kulturell bakgrund. Invandrarungdomar är en särskild utsatt grupp. De slits mellan olika normer. I hemmet får de lära sig en sak och bland svenska kamrater en annan. I Stockholmsförorten Botkyrka har två av tre dömda personer invandrarbakgrund. De flesta stadgar sig när de gifter sig med en flicka som har samma kulturella bakgrund (Samhällsboken, 1994: 136).

Här försöker man göra en kulturell jämförelse och med generaliserande ordalag ge en bild av hur olika drogvanor/brottsvanor det finns bland ungdomar vilket här inte leder till att öka förståelsen för andra människor. Här sammanblandas brottsstatistik med beskrivningar av kultur på ett olyckligt sätt. Återigen problematiseras det mångkulturella samhället och beskrivs på så sätt att människor med en annan kulturell bakgrund i högre utsträckning tar till våld, har problem med andra människors kulturella bakgrund och är mer benägna att begå brott. Under rubriken *Invandrare i Sverige* finns ytterligare några exempel där man utifrån ett generaliserande språk beskriver invandrarskapet som problematiskt såsom i detta sammanfattade utdrag:

En minoritet av de asylsökande får uppehålls- och arbetstillstånd. De lämnar förläggningen och får bosätta sig var de vill. De allra flesta väljer Stockholm eller någon annan större stad. Där slår man sig ner i en invandrantät stadsdel. De vuxna går först på svenskundervisning och sedan i arbetsmarknadsutbildning eftersom de sällan får ett jobb på den öppna marknaden. Integrationen i det svenska samhället går långsamt. Man känner sig utanför. Och på bussar och i tunnelbanan händer det att man får glåpord kastade efter sig. Om man vill besöka en restaurang eller pub på kvällen är risken stor att man inte blir inläppt, särskilt om man har ett utseende som avviker från det normalsvenska. De lagar som vi har mot diskriminering hjälper inte. Sverige är geografiskt isolerat och har länge haft en homogen (enhetlig) befolkning. Folk från andra länder är lätta att känna igen. Främlingsfientligheten tycks öka i vårt land och den drabbar nu också andra generationens invandrare, dvs. ungdomar som är födda i Sverige av invandrade föräldrar (Samhällsboken, 1994: 472).

De framställer således invandrare som personer som står utanför samhället. Man beskriver invandrare med svepande generaliseringar. De ställer grupper såsom ursprungsbefolkningen, de normalsvenska mot dem, invandrarna. Invandrarna är de som alla flyttar till samma invandrantäta stadsdel, aldrig får jobb och blir diskriminerade. De betonar dock att Sverige är ett land med svårighet att anpassa sig till olika kulturer vilket får konsekvenser för människor med annan kulturbakgrund och deras barn. Man kan fråga sig om läsaren med annan kulturell bakgrund kan identifiera sig med den här generella bilden av invandraren i boken. Det finns en mening som försöker bryta upp med en generalisering av invandrare som grupp såsom:

Invandrare är ingen enhetligt grupp. En läkare från Polen och en herde från Irak har inte mycket gemensamt när de kommer hit (Samhällsboken, 1994: 471).

Med denna mening försöker man nyansera bilden av hur man beskriver invandrare som grupp och poängterar att människor med olika bakgrund inte kan ses som enhetliga men det följs inte upp vidare i boken.

Ett exempel på hur man på ett självklart sätt och utifrån vissa värderingsmässiga antaganden har mer av ett traditionellt svenskt, perspektiv kan beskrivas i kapitlet *Välfärdssystem och lagar* under rubriken om *Familjen*. De beskriver två alternativ av vigslar såsom den kyrkliga och den borgerliga vigseln och som får representera hur äktenskapet inleds. Det finns även en bild på en förlovningsannons och en vigselannons där två par med svenskklingande namn representeras. Sedan visar man två bilder på två etniskt, svenska par, en bild i kyrkan och en bild i rådhuset. De beskriver

sambolagen och skriver att de flesta sammanboende människor mellan tjugo och trettio år inte är gifta (Samhällsboken, 1994: 126 - 127). I boken beskrivs även ett alternativt levnadssätt såsom homosexuellas familjeliv, rättigheter och skyldigheter under sambolagen (ibid.). Däremot så finns inga exempel som visar exempelvis ett muslimskt, katolskt eller ett buddistiskt bröllop. De beskriver inte heller ett familjeliv som kan se annorlunda ut än det traditionellt svenska. En uppmaning i slutavsnittet *Tillämpning och fördjupning* är att man uppmuntrar eleverna att intervjua invandrarfamiljer för att göra en sammanställning. Frågan de ställer är: 1. "Hur fungerar familjelivet i andra kulturer än vår" (Samhällsboken, 1994: 132)? Genom att använda uttrycket vår kultur så utgår man ifrån att läsarens kultur är den traditionellt svenska och det finns inget som inbjuder till ett samtal om det mångkulturella samhället och dess olika levnadssätt tidigare i kapitlet. I fördjupningen visas dock att de är medvetna om att det finns olika sätt att förhålla sig till familjen i olika kulturer och uppmuntrar eleverna att ta reda på mer information om detta på egen hand. Boken använder i flera sammanhang vi svenskar vilket kan uppfattas som exkluderande beroende på hur personen som läser texten identifierar sig. Men i andra sammanhang är läsaren mer inkluderad såsom att använda vi utifrån en kontext av att vara elev/läsare och samhällsmedborgare. Några exempel där man utgår ifrån att människor har sitt ursprung i Sverige och att man därmed utgår ifrån att eleven identifierar sig som svenskar är:

Personnumret föds vi med och det följer oss genom hela livet. Det består av tio siffror (Samhällsboken, 1994: 11).

Var kommer framtidens svenskar att bo (Samhällsboken, 1994: 18)?

Här kunde man möjligtvis ha skrivit att varje barn som föds i Sverige får ett personnummer och var kommer människor i Sverige att bo i framtiden? Annars är det svårt att säga vilka som beskrivs vara vi i texten. Ofta beskriver man samhället med genom att generalisera, något som om det är den enda sättet att beskriva kan begränsa en kompletterande, mer nyanserad beskrivning av människor och fenomen i samhället.

Samhällskunskap, gymnasieskolans kurs 1994

I inledningen till Samhällskunskap, gymnasieskolans kurs från 1994 skriver man att läroboken eftersträvar att vara rik på fakta och välstrukturerad men också diskuterande och studieflexibel (Samhällskunskap, 1994: 2). Efter en analys av boken har jag inte funnit att den är tydlig med att inbjuda till att beskriva Sverige som ett mångkulturellt samhälle direkt utan att Sverige är ett land som har en invandrad befolkning. Det man gör är att i kapitlet *Människan i världen* i avsnittet om *Befolkningen i Sverige* beskriva invandringen till Sverige. Ett utdrag från texten lyder så här:

Sedan mitten av 70-talet domineras den utomnordiska invandringen inte längre av arbetskraft. Arbetskraftsinvandringen har i praktiken upphört. Numera domineras den utomnordiska invandringen av flyktingar och anhöriga invandrare (Samhällskunskap, 1994: 365).

Detta är en sammanfattande mening av hur boken beskriver tillståndet av Sverige som ett mångkulturellt samhälle. De beskriver det inte direkt vara ett mångkulturellt samhälle utan indirekt beskrivs Sverige som ett land med invandrare. Man gör en överblick av invandringen i Sverige historiskt samt nämner vilka länder som människor kom från för att arbeta och vilka länder eller världsdelar som de flesta flyktingar kommer från (Samhällskunskap, 1994: 367-368). Man väljer att problematisera invandrarskapet med en fråga som under rubriken *Att diskutera* ställs så här:

Har vi verkligen råd att ta emot människor som har det svårt i vårt rika land? Försök att hitta argument för eller emot. Under de senaste åren har främlingsfientlighet och invandrarfientlighet dykt upp, både i Sverige och i övriga Europa. Främlingsfientligheten har inte bara yttrat sig verbalt utan även i t ex i överfall och mordbrand på flyktingförläggningar. Varpå beror främlingshatet? Vad kan vi göra för att bemästra det (Samhällskunskap, 1994: 367)?

Genom att använda ord som "vårt land" så förstärker man att man utgår ifrån ett antagande där vi är svenskar och de som kommer hit ingår inte i samhället ursprungligen. De beskriver sedan att främlingsfientlighet finns i Sverige men även i andra Europeiska länder. Det är många gånger som man förknippar invandrarskapet och utgår ifrån det som problematiskt i boken. Såsom en bild som föreställer en flyktingfamilj med en bildtext som lyder:

Mot okända öden? Blodiga strider mellan folkgrupper har tvingat människor på flykt. Skall den etiopiska familjen, som just anlänt till en flyktingförläggning, kunna skapa sig en framtid i det nya landet? Mycket beror på dem själva – men kanske mest på oss (ibid.).

En annan bild visar människor som väntar på en båt framför en polisman. Bildtexten till den lyder:

Under senare år har människosmuggling, eller försök till det, förekommit allt oftare. Bland annat har båtlaster med flyktingar kommit över Östersjön till Sverige. Under 1992 kom t ex ett stort antal kurder med båt i olika omgångar. Och 1993 gick ca 400 irakier i land på Gotland. Flyktingarna som fick utstå väldiga strapatsar under färden, betalar stora pengar till människosmugglarna. Denna flyktingtrafik är olaglig, och kapten och besättning har dömts till fängelse eller böter. Men straffen tycks inte avskräcka. Vilka åtgärder bör vidtas för att stoppa verksamheten (ibid.)?

Dessa bilder med efterföljande text problematiserar invandrarskapet och visar att det inte är lätt att komma från ett land med vissa erfarenheter till ett nytt land. De visar även hur utsatta människor som tvingas fly är och att människor som profiterar på detta måste stoppas. Genom att skriva att mycket beror på "oss" så innebär det att vi som lever i landet måste acceptera och hjälpa dessa människor. Även i denna bok beskriver man flykting och invandrarskapet ofta i en problematiserande kontext, såsom i samma kapitel (som ovan) under rubriken *Kommunerna får allt fler uppgifter* beskriva vad decentraliseringen har inneburit så här:

Kommunerna har ansvaret att ta hand om flyktingar, och den ökande flyktingströmmen till Sverige belastar kommunernas ekonomi alltmer (Samhällskunskap, 1994: 147).

En mening som beskriver flyktingar, människor med annan bakgrund som kostsamma för kommunerna. Sättet att beskriva flyktingskapet och invandrare i boken inbjuder inte till att beskriva Sverige som ett mångkulturellt samhälle. Det finns således ingen ytterligare beskrivning av integration/mångfald/mångkultur som behandlas i boken.

Det finns några exempel som har någon slags inbjudande inställning till det mångkulturella samhället i Sverige. Under rubriken *Ökad fruktsamhet* skriver man så här:

Man hör ibland att den ökade fruktsamheten skulle bero på att Sverige har en relativt stor invandring. Det är riktigt att den bidrar till att höja periodfruktsamheten, men endast marginellt. Den kraftiga uppgången under senare delen av 1980-talet och början av 1990-talet kan därför inte bara förklaras av invandring (Samhällskunskap, 1994: 372).

Här beskriver man Sveriges befolkning på ett sätt som utgår ifrån att invandrare som grupp ingår i samhället även om just befolkningsökningen inte direkt beror på den. Ett annat exempel som tyder på detta är något senare under rubriken *Hur ser framtiden ut fram till år 2005?* Där man skriver:

Invandringen kommer att bli avgörande för tillväxten i framtiden, eftersom fruktsamheten inte blir tillräckligt hög. Inte ens för reproduktion. Nettoinvandringen beräknas bli bortåt en halv miljon under prognostiden. Utan invandring skulle Sveriges befolkning minska på längre sikt (ibid.).

Dessa exempel beskriver invandringen med en mer inbjudande beskrivning. Man utgår ifrån att invandringen är fördelaktig för Sveriges tillväxt och befolkningsmängd på lång sikt. Under rubriken *90-talets arbetsmarknad* så visar man tre olika bilder på människor med annan bakgrund. En bild på en kille som diskar på en restaurang. En annan bild på en kvinna som arbetar på en fabrik och en tredje på en kvinna som städar. Under dessa bilder finns en bildtext som lyder:

Invandrarnas betydelse för svensk ekonomi. Sveriges nativitet har varit låg ända sedan 1930-talet. På 1950-talet skickade Sverige rekryteringsuppbud till Sydeuropa för att importera italienska specialarbetare till svensk industri. På 1960-talet kom greker, turkar och jugoslaver. De båda senaste decennierna har stora flyktingskaror invandrat till vårt land från många av världens oroshörn. Vi hittar dem inom branscher av vårt arbetsliv, vilket dessa bilder visar (Samhällskunskap, 1994: 212).

Här inbjuder man till att beskriva människor som kommit till Sverige utifrån att de arbetar och tillför samhället arbetskraft, något som gynnar ekonomin. Man väljer att inte problematisera de tre olika yrkena som alla tre kan ses ha låg status och vara låglöneyrken. Att inte nyansera och problematisera kan också innebära en risk såsom att man visar en stereotyp bild av människor med olika bakgrund och befäster förenklade föreställningar av de människor som arbetar inom dessa yrken och som beskrivs vara ”invandrare”. I kapitlet *Arbetsliv* finns däremot inte mycket som inbjuder till att beskriva Sverige som ett mångkulturellt samhälle med många olika arbetstagare av människor med annan kulturell bakgrund förutom att Sverige nyttjat utländsk arbetskraft och att många kommit och

arbetat i Sverige. De uttrycker sig så här när de vill diskutera att arbetet bör fördelas mer rättvist i Sverige:

Ur praktisk politisk synpunkt kunde man t ex hävda att det vore lika angeläget att rättvist fördela de hårdaste, smutsigaste och bullrigaste industrislitet – Det som svenskarna nu söker undvika och lasta över på ”gästarbetarna” – över hela den arbetande befolkningen, som det är att sänka den genomsnittliga arbetsdagen från 8 till 6 timmar (Samhällskunskap, 1994: 263).

Här gör man en uppdelning mellan ”svenskarna” och ”gästarbetarna” och väljer ett ordval som inte bara beskriver arbetstagare med olika bakgrund som invandrare utan att de är gäster i landet. Man utesluter därmed dessa arbetstagare som delaktiga i samhället på samma villkor även om man vill påpeka det orättvisa i detta. Fortsättningsvis i samma kapitel under avsnittet *Lagar och avtal* beskriver man MBL, lagen om offentlig anställning, LAS, Främjandelagen för människor med fysiska eller psykiska handikapp, Jämställdhetslagen som ska främja män och kvinnors lika villkor i arbetslivet, Jämställdombudsmannen som ska arbeta mot diskriminering i fråga om bristande jämställdhet mellan kvinnor och män och arbetsmiljölagen samt några fler lagar beskrivs (Samhällskunskap, 1994: 281-286). Men ingenstans i kapitlet behandlar man diskriminering av människor med annan bakgrund och ojämlika villkor för många av dessa i arbetslivet. De nämner således inte diskrimineringslagen som kom 1962 och DO – diskrimineringsombudsmannen nämner man inte heller. Däremot är kvinnors villkor, diskriminering på arbetsmarknaden och deras rättigheter i form av lagar väl beskrivna. Jag ställer inte dessa mot varandra men undrar stilla varför många människor som lever i det mångkulturella samhällets rättigheter inte nämns alls i detta kapitel. Under rubriken *Våra kommuner* däremot så skriver man vilka villkor som skall finnas för rösträtten i kommunalval så här:

Rösträtt och valbarhetsvillkor, nominering, valprocedur etc. är i stort sett desamma som val vid riksdagen. Men här gäller bostadsband, dvs. man måste vara bosatt i kommunen för att vara valbar. Även invandrare, som ej är svenska medborgare men varit bosatta i Sverige i minst tre år, har rösträtt i kommunala val (Samhällskunskap, 1994: 144).

Här inkluderar man och förtydligar att människor som lever i landet med annan bakgrund och som inte är svenska medborgare har rättighet att rösta. Sverige beskrivs inte direkt vara ett mångkulturellt samhälle utan ett samhälle där man utgår ifrån vissa antaganden om att Sverige är ett land som har invandrare. Efter en genomgång av boken så kan jag inte finna något stycke med en mer inkluderande beskrivning om mångkultur i Sverige men de internationella kapitlen beskriver dock några olika samhällen utifrån ett mångkulturellt perspektiv. Några exempel från kapitlet *Internationella relationer* under rubriken *Nationalism och internationalism* är att Schweiz har en befolkning med olika befolkningsgrupper som talar tyska, franska och italienska samt att varken språk eller religion bestämmer nationell tillhörighet. Jugoslavien beskrivs vara ett mångnationellt land som haft krig. De utgår ifrån dessa samhällen som mångkulturella men drar inte en parallell till Sverige och att det finns många människor med olika språk, kultur och kunskaper i det svenska

samhället. Andra exempel är under rubriken *Några typländer* som beskriver olika länders statskick och politiska liv. USA beskrivs som ett mångkulturellt samhälle under rubriken *Befolkning* och som något sammanfattat ser ut så här.

Smältdegeln

Från 1800-talet och till världskriget utbrött kom invandrare i stora mängder till USA från hela världen. ”The melting pot”, den amerikanska smältdegeln, har blivit ett begrepp för den mängd av olika nationaliteter som ständigt blandas med varandra. Detta förhållande brukar ofta beskrivas som ett berikande kulturutbyte för landet. Av landets 255 miljoner invånare är knappt 20 % icke vita. Största delen är ättlingar från de afrikanska slavar som importerades till Söderns plantager. Idag invandrar dessutom många icke vita från Mexico, Karibiska öarna och Asien. De indianska urinvånarna utgår numera mindre än en miljon av befolkningen (Samhällskunskap, 1994: 514).

USA beskrivs vara ett mångkulturellt samhälle och att landet består av människor med olika bakgrunder. De beskriver även problem med att diskutera en uppdelning mellan ”svarta” och ”vita” och under rubriken *Att diskutera* ställer man en fråga såsom:

Finns det några minoriteter i USA som inte låter sig assimileras i det amerikanska samhället? De svarta, de spansktalande... (ibid.)?

Här utgår man ifrån ett majoritetssamhälle med värderingar som olika grupper måste anpassa sig till men även rättigheter såsom under rubriken *Medborgarrättslagen* där rösträtten inte får förvägras någon på grund av ras, hudfärg eller kön och medborgarrättslagen förbjuder all form av rasdiskriminering på restauranger, hotell och offentliga anläggningar och att rösträttslagen främst ska skydda de färgades rösträtt (Samhällskunskap, 1994: 516). De fortsätter att beskriva problem i form av segregation såsom ungas situation och visar två bilder, den första från en skola i New York och den andra på en kvinna som sitter och läser med tre barn runt om sig med två olika bildtexter som lyder:

1. De allra flesta svarta i USA är fattiga – procentuellt många fler är vita. Våldet i skolorna har ökat på ett svårartat, inte minst i skolor där majoriteten av ungdomarna är svarta. I stället för att bli utbildade är det risk att de blir dödade. Många ungdomar bär vapen, vilket bara ökar riskerna. Både elever och lärare har fått sätta livet till. Bilden är från en New York skola där säkerhetsvakter övervakar ordningen.

2. Men det finns svarta barn och ungdomar som blir väl omhändertagna och får en trygg uppväxt. Dels växer den svarta medelklassen. Dels verkar en hel del organisationer med både svarta och vita medlemmar för att ge barnen en bättre start i livet (Samhällskunskap, 1994: 516).

Här utgår man ifrån och beskriver ungas verklighet men gör det utifrån en uppdelning i befolkningen efter hudfärg. De beskriver en problematisk situation för olika människor där resurserna är ojämnt fördelade men att det är något som man arbetar med och öppnar upp för en förändring. Andra exempel där man beskriver länder vara mångkulturella är Brasilien och under rubriken *Befolkning och språk* och ser det ut så här:

Brasilianerna beskriver sig ofta som ett harmoniskt blandfolk, huvudsakligen bestående av indianer, portugiser samt svarta från slavimportens tid. Det officiella språket är portugisiska och den dominerande religionen är den romersk-katolska (Samhällskunskap, 1994: 539).

I kapitlet *Lag och rätt* i avsnittet *Familjejuridik Äktenskapslagstiftningen* skriver man under rubriken *Vigsel*:

Kyrklig vigsel förrättas inom Svenska kyrkan eller inom annat trossamfund, om regeringen har tillåtit det. För rätt till kyrklig vigsel inom Svenska kyrkan skall mannen och kvinnan eller åtminstone en av dem tillhöra Svenska kyrkan. För vigsel inom svenska kyrkan får de välja vilken präst de vill. Borgerlig vigsel kan väljas av alla och kan förrättas av domare i tingsrätt eller av särskilda borgerliga vigselförrättare som utses av länsstyrelsen (Samhällskunskap, 1994: 306).

I avsnittet beskrivs även sambolag och att den inkluderar homosexuella par. En liten antydning och inbjudan till att det finns människor som gifter sig i andra trossamfund beskrivs men trots detta så är det bara kyrklig och borgerlig vigsel som man utgår ifrån och beskriver mer ingående. Man utgår ifrån ett värderingsmässigt antagande som bygger på den traditionellt svenska kulturen av vad och hur det går till när man gifter sig och beskriver inga alternativa förslag från någon annan kultur.

Man använder vi såsom vi svenskar, vi i vårt land osv. Vilket kan vara exkluderande eller inkluderande beroende på hur man känner sig. Man använder också vi i bemärkelsen att anta att vi har ett problem, vilket kan vara inkluderande. I andra sammanhang såsom miljö så beskrivs vi som människor. Vem som är vi i texten varierar således utifrån kontexten genomgående i boken. Boken innehåller mycket faktakunskap, historiska beskrivningar med bilder från Sverige och exempel som betonar utveckling i västvärlden och i Sverige starkt. Den historiska kopplingen förstärker utvecklingstanken och bilden av nationen Sverige.

Gleerups Reflex 2005

I *Reflex* har inledningen rubriken *Till eleven* och man skriver att kunskap om samhället inte enbart kan läsas sig till i en bok utan att det krävs att man lär sig av det verkliga livet. Boken vill sammanbinda den teoretiska med den praktiska samhällskunskapen så att eleven får en allsidig bild av samhället och hur det fungerar (Gleerups Reflex, 2005: 3). I bokens beskrivningar av samhället i Sverige med dess mångkulturella innevånare så finns många exempel på hur man beskriver Sverige som ett mångkulturellt samhälle.

I det inledande kapitlet *Att studera samhällskunskap* beskrivs kursplanens mål och mer specifikt under rubriken *Förståelse och respekt* finns ett exempel som inbjuder till att se samhället som ett mångkulturellt. Ett utdrag från texten ser ut så här:

Kunskaperna ska hjälpa dig att få förståelse och respekt för andra människor och deras rättigheter. En naturlig följd blir då att du tar avstånd från alla former av förtryck. En annan följd blir att du får förståelse för olika kulturer och för olika grupper av minoriteter som kan finnas i samhället (Gleerups Reflex, 2005: 10).

Här har man i det inledande kapitlet betonat att samhället består av en mångfald av kulturer och grupper av människor. De fortsätter sedan under rubriken *Mångfaldens Sverige* under rubriken *Klarar vi mångfalden* att beskriva och tydliggöra hur Sverige förändrats till ett samhälle med många kulturer och människor med olika bakgrund. De skriver så här:

Sverige har under de senaste åren fått en befolkning med många kulturer och många folk. Vi är inte längre en befolkning som har samma bakgrund och ser likadan ut. År 1930 var bara en procent av befolkningen födda utomlands, idag är andelen 12 %. Det innebär att över en miljon människor som är bosatta i Sverige är födda utomlands (Gleerups Reflex, 2005: 25-26).

Här inkluderar man det mångkulturella samhället när man beskriver Sverige. Man använder även här ordet "vi" men i det här sammanhanget inkludera alla människor med olika bakgrund som lever i samhället.

Vidare så problematiserar man både mångkultur och de förändringar som skett i invandringspolitikerna genom att ingående behandla ämnet på olika sätt och ge det utrymme. De beskriver invandringspolitikerna från 1970 med att tidigare skulle invandrare få verktyg såsom svenskundervisning för att klara sig i samhället och samtidigt skulle staten bidra till möjligheten att bevara sin kultur med hemspråksundervisning, statsbidrag till invandrarorganisationer och stöd till tidningar med invandrarpråk. På 1990-talet förändrades invandringspolitikerna och man ansåg att genom att peka ut invandrare som en särskild kategori så ökade klyftorna. De skriver vidare något sammanfattat att:

Inriktningen på kulturbevarande ökade föreställningen om att invandrare var annorlunda. Mångfald skulle bli nyckelord i stället för mångkultur. Men mångfalden skulle inte få innebära kvinnoförtryck eller hedersmord. Mänskliga rättigheter skulle gälla för alla. Invandrarverket döptes om till Migrationsverket och vi fick en ny statlig myndighet, integrationsverket, som ska "främja etnisk mångfald och motverka rasism och etnisk diskriminering" (Gleerups reflex, 2005; 26).

De beskriver således Sverige som ett samhälle som består av en mångfald av människor med olika kulturer. Det finns såsom tidigare skrivits även en omfattande beskrivning av och uppmuntran till att problematisera och att diskutera det mångkulturella samhället i läromedlet. Ett exempel är när de beskriver verkligheten med det här utdraget från texten:

- Hur är situationen idag? Följande fakta visar att vi är långt ifrån en integrerad mångfald: Sysselsättningsgraden för inrikesfödda är 76 % men för utrikesfödda sjunker sysselsättningsgraden till 61 %. För utomnordiskt födda är den 54 % trots att många invandrare har hög utbildning.
- Vid uppsägningar förlorar invandrare jobben oftare än personer födda i Sverige.

- Uppdelningen i boendet delar Sverige. Utrikesfödda och deras barn finns framför allt i vissa kommuner och stadsdelar.
- Invandrare är klart överrepresenterade bland låginkomsttagare.

Denna uppdelning av samhället lägger grunden för ett tänkande i ”vi” och ”dom”. I förlängningen av ett sådant tänkande lurar främlingsfientlighet och rasism (Gleerups Reflex, 2005: 26-27).

Här beskriver man en bild där man med hjälp av statistik och en generell beskrivning av många människors situation visar på de problem som många människor med olika bakgrund lever med. Samtidigt nyanserar man bilden av människor med invandrabakgrund med att ta upp att en kategorisering av människor kan få konsekvenser på hur man tänker och resonerar. De ifrågasätter ett stereotyp tänkande och en uppdelning i vi och dem och försöker därmed att luckra upp förenklade föreställningar om människor. Ett annat exempel som beskriver mångfalden som positiv och full av möjligheter samtidigt som den kan vara problematisk är en bild på en affär med orientaliska delikatesser och där bildtexten lyder:

I mångfaldens Sverige finns nya inslag i detaljhandeln. Livsmedelsaffärer startade av invandrare kan ha ett nytt och spännande sortiment. Att starta eget kan ibland vara enda möjligheten att ta sig in i svenskt arbetsliv (Gleerups Reflex, 2005: 27).

Här försöker man beskriva att människors kunskap och erfarenheter kan användas och tillföra samhället nya, spännande inslag. Det kan dock vara lätt att man befäster förenklade föreställningar om att invandrare skulle vara pittoreska inslag i den annars ganska homogena ”svenska” kulturen och att den enda vägen till arbete för någon med annan bakgrund skulle vara att öppna eget. När man tar upp det mångkulturella samhällets problematik finns ständigt risken att ge en stereotyp bild av mångkultur och människor med olika bakgrund och texten har några exempel som diskuterar samhället under olika områden. Under rubriken *Inte alltid så enkelt med demokrati* finns en beskrivning av människor med annan bakgrund som beskriver invandrare något olyckligt. Man uttrycker sig så här:

Demokratin förutsätter ett samhälle som är tolerant mot olik tänkande och som visar respekt för människovärdet. Men vad händer när folket inte visar den ”rätta” förståelsen, t.ex. Gentemot invandrare, handikappade eller andra svaga grupper i samhället (Gleerups Reflex, 2005: 67)?

Genom att använda ett ord som ”svaga grupper” så kan det vara lätt att befästa och skapa stereotyper av människor även om syftet är gott. Det är dock tydligt att människor med olika bakgrund tillhör samhället och att vi tillsammans har ett demokratiskt problem. Det finns några till exempel såsom i kapitlet *Så styrs Sverige* där man beskriver skatteutjämningsystemet och där människor med olika bakgrund beskrivs vara ett problem:

Staten i sin tur fördelar pengarna till de kommuner som ligger under genomsnittet. I praktiken innebär det att kommunerna med många arbetslösa, invandrare och pensionärer får utjämningsbidrag, medan kommuner med välavlönande skattebetalare får betala (Gleerups Reflex, 2005: 102).

Invandrare beskrivs tillsammans med andra grupper leva av socialförsäkringssystemet utan möjlighet att försörja sig själva och att det är andra som får betala. En sådan beskrivning kan således också befästa förenklade föreställningar om människor. Andra exempel där man tar upp problematiken med det mångkulturella samhället eller ett samhälle i mångkultur är i kapitlet *Välfärdssamhället* under rubriken *Klarar vi välfärdssamhället?* Och där många beskrivs med att inte komma in i arbetslivet och att det kan gälla främst ungdomar och invandrare (Gleerups Reflex, 2005: 166). Även här utgår man från ett antagande om att invandrare är arbetslösa och utan möjlighet till egen försörjning. I *Caseuppgiften om Fattigbarnen* skriver man även att det är stora skillnader mellan barn med utländsk och barn med svensk bakgrund, att ett av tio svenska barn lever under fattigdomsgränsen medan motsvarande för barn med utländsk bakgrund är fyra av tio. De upprepar även att vissa grupper såsom ensamstående föräldrar och familjer med utländsk bakgrund är särskilt utsatta (Gleerups Reflex, 2005: 168-169). Även om man tar upp problem och att det då kan vara lätt att befästa förenklade föreställningar om människor så försöker man genomgående behandla och nyansera ämnet samt även uppmuntra till egen diskussion. De exempel som jag funnit är bland annat från kapitlet *Brott och straff* under rubriken *utländska medborgare och brott* där man skriver att en fjärdedel av dem som sitter i fängelse i Sverige är utländska medborgare och att brottstatistik visar att 29 av 100 brottslingar är invandrare eller har invandrarbakgrund. De skriver att ungdomar födda i utlandet är överrepresenterade för personrån medan offren oftare är välbeställda svenska ungdomar. Orsaken beskrivs vara:

De flesta brott har i alla tider begåtts av människor som har det sämst ställt i samhället. Förr bestod det av gruppen svenskar. Idag tillhör många invandrare denna grupp – bland annat på grund av hög arbetslöshet. Enligt det här synsättet är invandrades brottslighet mer en klassfråga än en etnisk fråga. En känsla av utanförskap kan också vara en förklaring. Att begå brott har helt enkelt blivit ett sätt att höja sin status och att bli accepterad av omgivningen. Den här förklaringen visar på de brister som finns när det gäller att integrera invandrarna i det svenska samhället, som t.ex. Diskriminering av invandrare på arbetsmarknaden (Gleerups Reflex, 2005: 120).

Man problematiserar det mångkulturella samhället men försöker även ge en förklaring och utrymme till diskussion om att problemen inte beror på etnicitet utan att det är ekonomiska och sociala ojämlikheter samt diskriminering som är grunden till detta. De ger även stort utrymme till att ta upp ämnet och att försöka luckra upp olika föreställningar genom att uppmuntra till diskussion i *debattavsnittet, Språkkrav för medborgarskap* där man uppmuntrar till diskussion huruvida språkkrav för medborgarskap reser barriärer mot integration i stället för att öppna upp (Gleerups Reflex, 2005: 27). Andra exempel är att under rubriken *diskussionsfrågor* beskriva ett skräckscenario som har som syfte att diskutera integrationsfrågor. Så här skriver man:

Sverige år 2025 kännetecknas av våldsamma sammanstötningar mellan olika folkgrupper. Integrationen har helt misslyckats och vi har fått en stor och växande underklass som består av invandrare och deras barn. Denna underklass står nästan helt utanför arbetsmarknaden. I stället blir tillfälliga jobb, svartjobb och kriminalitet vanliga utvägar. Rika människor barrikaderar sig i befästningslika områden. Sverige är fullständigt uppdelat och klyftorna i samhället är enorma. Rassistiska partier är verksamma och samlar röster till politiska val. Vad kan vi göra idag för att denna skräckbild inte ska bli verklighet (Gleerups Reflex, 2005: 35)?

Hela diskussionen om mångkultur och mångfald i läromedlet utgår ifrån att Sverige är ett mångkulturellt samhälle. Däremot så ger man utrymme till att problematisera det mångkulturella eller samhället i mångfald. Att formulera ett skräckscenario som det ovan kan ge motivation och provocera till debatt för olika åsikter men det kan också vara så att man befäster fördomar om människor med olika bakgrund såsom att de flesta är utan jobb eller är kriminella. Man beskriver dock även i andra kapitel att det ofta är en fråga om ekonomi och social klass som skapar dessa skillnader. Ett annat exempel är under rubriken *Utrikesfödda på arbetsmarknaden* där de skriver att det finns stora skillnader i sysselsättningen mellan totalbefolkningen och de som är födda utomlands (både svenska och utländska medborgare inräknat) och att värst i sysselsättningsgrad har födda utanför Europa och även barn med utlandsfödda föräldrar har en högre arbetslöshet. På 1960-talet fanns det inga skillnader i sysselsättningsintensitet mellan utrikes födda och personer födda i Sverige. Förr kunde man få enklare jobb vid löpande bandet i industrin, diskjobb eller städjobb även om man hade låg utbildning eller bristande kunskaper i svenska. Idag ställs fler krav från arbetsgivare och diskriminering förekommer (Gleerups Reflex, 2005: 178).

Diskrimineringen på arbetsmarknaden beskrivs utförligt under rubriken *De fyra diskrimineringslagarna* där jämställdhetslagen, lagen mot etnisk diskriminering, lagen mot diskriminering av handikappade samt personer med funktionshinder och lagen om förbud på grund av sexuell läggning beskrivs (Gleerups Reflex, 2005: 189). Den etniska diskrimineringen behandlas även mer utförligt under rubriken *Debatt* som har rubriken *"vart femte jobb är stängt för invandrare"* där de utgår ifrån en artikel från DN där några journalister ringt runt till arbetsgivare och sökt jobb varav två hade "helsvenska" namn och två har arabiska namn. De två reportrarna med arabiska namn uppmanades 36 gånger att inte söka jobbet jämförelsevis med de två andra reportrarna som endast 5 gånger uppmanades att inte söka. De ställer sedan frågor som läsaren ska diskutera såsom om diskriminering förekommer på arbetsplatser i din kommun? Vilka erfarenheter du som har invandrarbakgrund har, t.ex. när det gäller praktik eller sommarjobb. Vad kan man göra åt diskriminering på arbetsmarknaden? Att byta namn som metod? (Gleerups Reflex, 2005: 189). Här tar man upp och behandlar problemet genom att både utgå från ett verkligt experiment samtidigt som man diskuterar och utgår från elevens erfarenheter både om du har "etnisk svensk" bakgrund eller invandrarbakgrund.

Det finns också exempel där man indirekt inkluderar ett samhälle av mångkultur såsom när man beskriver giftermålet. I kapitlet *Kärleken, pengarna och livet* under rubriken *"Älska i nöd och lust.."*

beskrivs vigseln med att man måste vara arton, ogift, inte helsyskon eller inte person i rätt uppstigande eller nedstigande led samt att det är förbud mot tvegifte. En kyrklig vigsel förrättas av präst eller pastor eller av annan befattningshavare i annat trossamfund. Det finns även borgerlig vigsel och under rubriken *Underåriga* beskriver man att länsstyrelsen kan ge dispens så här:

Men utländska medborgare kan få gifta sig i enlighet med sin tradition vid 15 års ålder. I de allra flesta fall är det underåriga flickor som gifter sig. Vanligast förekommer giftermål före 18 års ålder bland romer och bland muslimer från vissa regioner (Gleerups Reflex, 2005: 138).

Det mångkulturella samhället finns således inkluderat i texten och sammanhanget. Man kan dock ifrågasätta om de mänskliga rättigheterna råder för alla inom Sverige. Idag har regeringen utarbetat ett förslag som ska stärka lagstiftningen av äktenskap för minderåriga för alla som bor i landet, vilket innebär att man vill förtydliga att inte man kan använda kultur som ett argument för att gifta sig under 18 års ålder (min kommentar). Det finns även en bild på ett nygift katolskt par som badar i fontänen utanför San Marco katedralen i Venedig (Gleerups Reflex, 2005: 139). Det är således inte bara det traditionellt svenska bilden av äktenskap och giftermål som beskrivs utan alternativa bilder finns också representerade.

Jag har endast funnit ett exempel som tydligt utgår ifrån en självklar och värdemässig utgångspunkt som är traditionellt ”svensk”. Det är när man i kapitlet *Jobben och arbetsmarknaden* under rubriken *Näringslivet i Sverige* beskriver bondesamhället i Sverige 1870 med att det var det här samhället som Astrid Lindgren skildrade i *Emil i Lönneberga* och *Alla barn i Bullerbyn* samt att det fanns många buller byar runt om i Sverige (Gleerups Reflex, 2005: 173). Här utgår man ifrån och gör en referens till en författare där man antar att läsaren känner till henne och det sättet att leva. Man utgår ifrån att du som läsare kan associera till röda stugor med vita knutar som ligger i mindre byar runt om i Sverige.

Samhälle.nu 2004

Boken inleds med att man under rubriken *Bruksanvisning* förklarar att syftet är att göra den intressant och annorlunda samt att vara till hjälp för att vidareutveckla kunskaper och åsikter om samhället (Samhälle.nu, 2004: 3). I kapitlet *Samhällskunskap – igen!?* Så inkluderar man det mångkulturella samhället med ett utdrag från kursplanen och målen att sträva mot. Ett av målen som står beskrivna är således ”att utveckla kunskap om och förståelse av det mångkulturella samhället” (Samhälle.nu, 2004: 11). Det finns inget avsnitt som behandlar mångkultur eller det mångkulturella svenska samhället mer ingående men det finns då och då exempel där man tydligt utgår från att Sverige är ett mångkulturellt samhälle. Den här boken har således en mer en indirekt beskrivning och inkludering av det mångkulturella samhället.

Några exempel som inkluderar det mångkulturella samhället och där man utgår ifrån det som en självklar utgångspunkt är under rubriken *Ideal och verklighet* där man skriver att ett demokratiskt samhälle innebär att allas rättigheter och skyldigheter oavsett ursprung, utseende, kön, handikapp, sexuell läggning, religion eller politisk uppfattning tas tillvara. Vidare skriver de att det händer att vanliga medborgare kan bete sig odemokratiskt och att några exempel av respektlöshet och attityder mot människor som uppfattas som annorlunda kan vara: "Hon mobbades i tre år utan att vuxen ingrep", "utländskt namn handikapp för arbetssökande", "homosexuell nedslagen på öppen gata". Det är saker som händer i Sverige idag (Samhälle.nu, 2004: 15). Med den här inledningen så finns ett indirekt antagande om att Sverige är ett mångkulturellt samhälle och att vi demokratiskt bör acceptera de som lever i det. Ett annat exempel är i kapitlet *Politik i Sverige* där man beskriver vilka som har rösträtt såsom att det är svenska medborgare i riksdagsval och i landsting och kommunalval är det svenska och utländska medborgare som varit folkbokförd i kommunen de senaste tre åren. De poängterar att alla andra politiska rättigheter gäller för alla i Sverige oavsett ålder och medborgarskap. Man får inte kränka människors integritet, inte hota eller uttrycka missaktning för någon grupp med anspelning på ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse eller sexuell läggning och att det kallas hets mot folkgrupp (Samhälle.nu, 2004: 28). Ett annat exempel är i kapitlet *Ekonomi och politik* under rubriken *Fritt val med skolpeng* där man skriver att: Vissa friskolor profilerar sig genom att deras verksamhet präglas av en speciell grundtanke eller livsåskådning. Det gäller till exempel religiösa friskolor (Samhälle.nu, 2004: 163). De skriver vidare om både fördelar och nackdelar med friskolor och en fördel skulle vara att föräldrar som är kritiska till den kommunala skolan har alternativ. De som vill kan skicka sina barn till en kristen eller muslimsk skola, eller till en skola med andra undervisningsmetoder (Samhälle.nu, 2004: 154). En bild på några barn med slöja som gungar visas med bildtexten:

De som vill kan skicka sina barn till en muslimsk eller religiös friskola. Alla skolor måste följa de läro- och kursplaner som staten fastställt, men i övrigt får de ge undervisningen en egen profil (2004: *ibid.*).

Diskussionen om friskolornas vara eller inte behandlar och beskriver det mångkulturella samhället inkluderande. Man utgår ifrån föräldrars valmöjligheter och att muslimer, kristna eller människor med andra idéer finns och är delaktiga i samhället. Boken beskriver därmed aldrig direkt att "Sverige är ett mångkulturellt samhälle" men indirekt i texten erbjuder man en beskrivning av ett mångkulturellt samhälle med människor med olika kulturella bakgrunder. Även nackdelar med friskolor behandlas och en sådan beskrivs vara:

Det blir mer segregation om det finns särskilda skolor för barn med föräldrar som är rika, religiösa eller kommer från vissa länder. På sikt kan det öka konflikterna i samhället (Samhälle.nu, 2004: 155).

De problematiserar således att människor lever åtskilda i samhället och utgår ifrån att vi alla bör vara delaktiga.

Boken beskriver och låter människor med olika kulturbakgrund representera och vara delaktiga i samhället utan att man specifikt behandlar ämnet mångkultur/invandrarskap. Ett exempel är i kapitlet *Välfärden* under rubriken *Landstinget* där man förklarar landstingets uppgifter och funktion och har med en bild på en man med annan bakgrund som arbetar inom vården. Bildtexten lyder så här: Hälso- och sjukvården är landstingets viktigaste ansvarsområde (Samhälle.nu, 2004: 47). Några andra exempel är de fallbeskrivningar som inleder många kapitel. Två sammanfattade utdrag ser ut så här:

Josefin sitter på bussen och bredvid henne läser en kvinna tidningen. Utanför skolan väntar Ellinor på henne och frågar om hon sett filmen igår? Tasso dyker också upp och säger att det är fantastiskt att han suttit och laddat ner musik hela helgen. Ellinor säger lite surt att det då inte är någon idé att fråga honom om filmen. Det är måndag morgon i massmediernas värld. Vad pratar du om när du träffar dina klasskompisar efter helgen? Vad gör folk på bussen (Samhälle.nu, 2004: 90)?

Simon läser pappas lönebesked och ifrågasätter att han betalar 9000 i skatt. Pappan håller med men Nemah, hans sambo säger att han inte ska klaga eftersom skolan är gratis och när pappan bröt armen så kostade det nästan inget. De diskuterar momsens på varor, vägar, försvar, högskoleutbildning, sjukvård och om man ska betala själv eller inte. Sedan ställs frågan: Betalar vi för mycket eller för lite, vad tycker du (Samhälle.nu, 2004: 145)?

Det mångkulturella samhället med dess innevånare beskrivs i dessa fallbeskrivningar indirekt eftersom personerna representeras av olika namn som har sitt ursprung från olika länder utan att alla namn är traditionellt svenska. De tar inte upp invandrarskap eller det mångkulturella samhället direkt utan behandlar exempelvis massmediekommunikation eller välfärdsamhället. Man beskriver därmed människor med olika bakgrund vara representerade som delaktiga i samhällsdebatten och samhället i stort. Det kan således vara ett sätt att luckra upp föreställningar om människor. Det finns även ett exempel i kapitlet *Teman* där man ger ett exempel på en person som mer specifikt får representera det mångkulturella samhället i Sverige idag. Med ett exempel på chilensarnas situation i Sverige idag så finns en bild på en ung kvinna där bildtexten lyder:

America Vera-Zavala – ung svensk politiker med latinamerikansk bakgrund. Hennes föräldrar kom till Europa från Peru och Chile och själv är hon född i Rumänien. America Vera-Zavala är aktiv i ung vänster och Attac (Samhälle.nu, 2004: 213).

Här beskriver man America som inkluderad i samhället som svensk och att hennes bakgrund är mångkulturell. Hon är också ett exempel på någon som är delaktig i det svenska samhällslivet genom sitt politiska engagemang.

Boken beskriver invandring utan att problematisera den i någon högre grad. Ett exempel är under rubriken *Invandring – Varför inte?* Där beskriver man befolkningsutvecklingen i Europa och hur den går neråt med unga som ska försörja allt fler äldre. De skriver så här om vad man ska göra åt problemet:

Svaret är egentligen självklart, med det är politiskt kontroversiellt. Det råder ju inte direkt någon brist på folk i resten av världen. En lösning är därför att tillåta arbetskraftsinvandring från länder utanför Europa. På det sättet får människor från fattiga länder en chans att skapa sig en bättre framtid, och samtidigt bidrar de till att lösa Europas befolkningsproblem. Vad kan det bero på att intresset är så svalt (Samhälle.nu, 2005: 271)?

Beskrivningen av arbetskraftsinvandring och att berika samhället är inbjudande. Under rubriken *Räcker resurserna?* Och som behandlar överbefolkningen i världen ger man olika exempel där fler människor ses som resurser – i form av arbete, kunskap och kreativa idéer. Vem vet vilka stordåd lilla Tamara kommer att uträtta när hon blir stor (Samhälle.nu, 2005: 263)? Det här är en beskrivning av att människor kan tillföra arbete, kunskap och idéer och där man exemplifierar med ett namn som inte är traditionellt svenskt. Ett annat exempel från kapitlet *Internationell ekonomi* under rubriken *En global arbetsmarknad* beskriver att många svenskar arbetar i någon period i ett annat land. En sammanfattning ser ut så här:

I de flesta länder är en betydande del av innevånarna födda och uppvuxna i ett annat land. Människor flyttar för att få arbete, och andra flyr undan krig och förtryck. Det finns en fri rörlighet i EU men för människor från andra delar av världen är reglerna mycket strängare. I Sverige är det nästan bara flyktingar och anhöriga till människor som kan få uppehålls- och arbetstillstånd, och då bara om ansökan granskats kritiskt. Argumenten mot fri invandring kan vara flera. T.ex. att det kostar mycket att ordna bostäder, utbildning och att det inte finns jobb. Samtidigt finns det länder som haft stor invandring utan att det påverkat den ekonomiska utvecklingen negativt, snarare tvärtom. Exempel är USA, Canada och Israel. Om ett land har brist på arbetskraft kan ett argument för större invandring vara att ta emot välutbildade invandrare vilket är lönsamt. Man talar om brain-drain från fattiga länder, människor som skaffat sig högre utbildning söker sig till rika länder med bättre betalt. Sverige behöver snart ett tillskott av yngre arbetskraft eftersom stora grupper går i pension. Vilka är då intresserade av att flytta hit? Klimatet och språket kan vara avskräckande, men om vi har tur kan vi locka en del människor från Öst-Europa och också arbetskraftsinvandring från länder utanför EU kan bli aktuellt (Samhälle.nu, 2004: 202).

Här beskriver man en global arbetsmarknad och att Sverige är ett land som har innevånare med olika erfarenheter och annan bakgrund. De problematiserar rörelsen av människor i världen men beskriver invandringen inbjudande genom att ge exempel på länder där det fungerar och att uppmuntra till mer arbetskraftsinvandring till Sverige i framtiden.

Det finns några exempel som på något sätt problematiserar invandring och olika människors problem i Sverige såsom i kapitlet *Internationellt samarbete* där man beskriver att Schengenavtalet gjort det lättare för EU medborgare att resa utan pass men för människor utanför EU är det svårt och idag finns skärpta kontroller för att stoppa brottlighet och illegal invandring. Det kan drabba oskyldiga människor och det är svårare för flyktingar att ta sig in (Samhälle.nu, 2004: 79). Här betonar man att flyktingar inte tillhör de som är kriminella eller att de invandrar illegalt. Ett annat exempel är under rubriken *Går det att mäta demokrati?* och en bild på en ung man som sytt ihop sina läppar visas med en Bildtext som lyder:

”Varför ska jag ha munnen öppen när ingen vill lyssna på mig?” När Alireza dömdes till fängelse sydde han ihop sina läppar i protest. Enligt honom fanns bevis för att han varit på den plats där brottet begicks. Vi kan inte bedöma om Alireza är skyldig eller inte, men hans desperata protest väcker många frågor. Skulle det svenska rättssystemet ha behandlat honom annorlunda om han varit blond och hetat Kalle Svensson (Samhälle.nu, 2004: 16)?

Här beskrivs en man som lever i Sverige och som har en annan bakgrund och som protesterar mot samhället. Frågor väcks om allas lika rätt inför lagen. Här är ett exempel där man utgår ifrån att samhället är mångkulturellt och att människor har olika bakgrund men att det finns problem i samhället. I kapitlet *Teman* under rubriken *En arbetsmarknad för alla?* Skriver man att om det går dåligt på det företag man jobbar på, om man är stressad eller att man inte får jobb på grund av ett utländskt namn så är det ett problem på arbetsmarknaden som är allmänna och påverkar samhällsekonomin. Allmänna problem kan drabba många individer och tvärtom individuella problem kan bli ett allmänt problem som påverkar samhällsekonomin. Vidare under rubriken *Diskriminering* beskriver de det individuella stöd som ges av en ombudsman. Man ställer frågor till läsaren såsom: Känner du dig diskriminerad på jobbet? Har du sökt nytt jobb och fått nej? Misstänker du att det beror på ditt kön? Ditt handikapp? Din invandrarbakgrund? Din sexuella läggning? JÄMO, HO, DO och Homo finns och de bedriver även informations- och utbildningsverksamhet om vikten av ökad jämställdhet och mångfald i arbetslivet (Samhälle.nu, 2004: 225-226). Boken tar upp och beskriver problem som kan uppstå för olika individer som är annorlunda, har andra erfarenheter eller olika bakgrund men den betonar även hur man kan gå tillväga för att åtgärda problemen. Man beskriver dessa problem vara samhällets problem och att detta samhälle inkluderar olika människor.

I kapitlet *Teman* under rubriken *Ökad brottlighet* är ett exempel där man har undvikit att befästa förenklade föreställningar om människor. Något sammanfattat beskrivs detta vara några orsaker till den ökande brottligheten:

Befolkningen har ökat. Med fler människor finns det möjligheter till konflikter och brott. Städerna har vuxit och människor är mer anonyma och kan inte utöva social kontroll lika lätt. Religionen och den traditionella moralen har mindre betydelse för hur vi beter oss. Vi har det bättre med fler ägodelar vilket frestar till att stjäla. Nya brott har tillkommit såsom att slå barn, köpa sexuella tjänster och modern teknik fanns ej (Samhälle.nu, 2004: 230).

Här beskriver man den ökande brottligheten utifrån att inkludera oss som lever i det. Det är således alla som lever i samhället som lever under förändrade premisser. Sedan beskrivs tre olika förklaringsmodeller under rubriken *Vilka blir brottslingar?* Är dessa biologiska, psykiska och sociala förklaringar. Man diskuterar de sociala problem som kan finnas under barns uppväxt och menar att samhället har ansvar för att förbättra dessa. De skriver att biologiska och psykiska förklaringar kan vara möjliga i enstaka fall men det finns inga allmängiltiga sådana förklaringar. Det enda man vet är att de som sitter i fängelse för grova brott har växt under svåra förhållanden och haft problem i skolan. I en del fall har även föräldrarna suttit i fängelse och då kan man tala om ett socialt

arv (Samhälle.nu, 2004: 230-232). De finns således inget i texten som beskriver vissa grupper i samhället som mer benägna att begå brott eller att man statistiskt kategoriserar brott i relation till samhällsgrupp. Det kan vara ett sätt att luckra upp föreställningar om människor.

Hur förhåller sig de olika läromedlen till interkulturell pedagogik?

Samhällsboken 1994

Jag har inte funnit att *Samhällsboken (1994)* använder ett tilltal i text och bild som utgår ifrån elevernas igenkännande, erfarenheter, intressen, kunskap eller upplevelser. Det är såklart svårt att veta vad som kan kännas igen av varje enskild individ och att eleverna har en förförståelse som gör att de känner igen de ämnen som boken behandlar är nog rimligt. Men boken har genomgående ett tilltal som mer baseras på generella fakta och beskriver verkligheten med ett objektivt tilltal. Det finns inte någon uppmuntran till ingångar för elevernas egna utgångspunkter i texten. Det jag däremot har funnit är att varje kapitel avslutas med ett avsnitt som heter *Tillämpning och fördjupning* och där ställs frågor som eleverna ska besvara. Frågorna ställs så att eleven kan repetera det de har läst i texten, de uppmuntrar till att undersöka olika förhållanden i elevernas närsamhälle och att eleven själv reflekterar över vad man anser om saken (*Samhällsboken, 2004*, avslutar varje kapitel).

Samhällsboken erbjuder således inte ett personligt tilltal. De använder sig inte av ett pedagogiskt verktyg såsom att låta elever känna identifikation med dem de skriver om utan försöker att objektivt beskriva verkligheten och i generella ordalag beskriva samhället. Den uppmuntrar inte till rollspel eller att läsa litteratur om andra kulturer. De använder sig heller inte av personliga berättelser som kan engagera läsaren och få ett mänskligt ansikte samt skapa förståelse för de samhällsfenomen som beskrivs. Det jag däremot kan finna är att man i avsnittet *Tillämpning och fördjupning* (slutet på varje kapitel) ibland ger uppgifter som går ut på att intervjua olika människor om deras situation. Enligt mig kan ett möte mellan människor leda till ökad förståelse för andra människors levnadsförhållanden.

Det förekommer däremot ofta ett jämförande internationellt perspektiv i olika kapitel. Det skulle kunna vara ett sätt att använda ett kulturkontrasterande perspektiv där läsaren kontrasteras med andra sätt att tänka och värdera. Boken jämför västvärldens länder med Svenska förhållanden och att jämföra Sverige med USA förekommer ofta genomgående. Det förekommer även några jämförelser mellan U och I länder. Ett exempel är från kapitlet *Utbildning och samhällsklass* där man förklarar vad ett socialt system är med att dra en parallell mellan Indiens kastsystem idag med hur Sverige såg ut för hundra år sedan (*Samhällsboken, 1994: 60*). Ett annat exempel jämför olika utbildningssystem med att dra paralleller mellan analfabetismen i U-länderna med svenska förhållanden förr (*Samhällsboken, 1994: 73*). I en jämförelse mellan Sverige och USA finns en mer ingående beskrivning av amerikanska förhållanden såsom segregationen mellan fattig och rik och att etniskt ursprung, ras och religion inverkar på människors möjligheter mer i USA. De beskriver även

skolkulturen såsom hur skoldagarna är upplagda, hur man tilltalar lärare, sociala aktiviteter samt hur skolan finansieras. USA beskrivs vara ett land med många etniska minoriteter samt stora sociala skillnader och att man arbetar för att integrera eleverna på utbildningarna bättre (Samhällsboken 1994: 77-79). De beskriver även kulturella skillnader i Japan. Att japanska ungdomar har bättre skolresultat, går i skolan sex dagar i veckan samt har fler krävande hemuppgifter än i USA och Europa. De förklarar skillnaderna med kulturella olikheter såsom att japaner är vana att arbeta sexdagarsvecka, har kort semester och låg sjukskrivning. Det beror på deras plikt känsla och att i Japan är det viktigare att ingå i ett kollektiv, t ex skolan, familjen eller företaget än den egna individuella utvecklingen (Samhällsboken, 1994: 79-80). I och med dessa jämförelser kan läsaren kontrastera olika kulturella förhållanden gällande social klass och utbildningssystem i olika länder. Det kan öka förståelsen för att man kan tänka och värdera olika i ett samhälle. Det finns en hel del historiska exempel på hur människor levde förr i Sverige men det jämförande perspektivet utgår ifrån ett antagande om att svenska förhållanden inte behöver beskrivas ingående och utrymmet för ingående jämförelser av enskilda länder bland de fattigare länderna förekommer sällan eller aldrig.

Jag har inte kunnat finna att boken uppmuntrar till egen reflektion gällande dig själv och andra på ett självklart sätt. Men visst kan det internationella perspektivet som finns genomgående i boken uppmuntra till att man även reflekterar över sig själv och de samhälleliga förhållanden som råder i Sverige. Det är annars upp till den enskilda läraren att själv uppmuntra eleverna till att själva reflektera över Sverige som ett mångkulturellt samhälle, sin egen roll i detta och nyansera bilden av det som problematiseras i texten. Det är också upp till läraren att använda sig av ett interkulturellt förhållningssätt i sin pedagogik eftersom det finns inte så mycket uppslag och stöd i läromedlet till detta.

Samhällkunskap, gymnasieskolans kurs 1994

Samhällskunskapsboken Gymnasieskolans kurs (1994) talar inte heller till elevens igenkännande, erfarenheter, intressen, kunskapsstradition eller kreativitet. Texten har ett faktamässigt, objektivt, beskrivande tilltal genomgående i boken. Det jag funnit är att början av varje kapitel har en inledning som ser ut på liknande sätt och som på något sätt talar till eleven. Ett exempel från kapitlet *Arbetsliv* inleder kapitlet så här:

HÄR FÅR DU LÄRA DIG - * att Sverige är ett av de mest genomorganiserade länderna i världen. *att man skiljer mellan ideella organisationer och intresseorganisationer.* vad som menas med Saltsjöbadsandans* vad ett kollektivavtal är. *Vilka de viktigaste lagarna och avtalen på arbetsmarknaden är och vad de innebär.

HÄR FÅR DU DISKUTERA* varför anslutningen till facket ökar respektive minskar* de offentliganställdas konflikträtt* fördelar och nackdelar med inkomstpöolitik respektive lönepolitik eller samhällskontrakt* om det finns systemfel i välfärden (Samhällskunskap, 1994: 256).

Det är således att bokens tilltal till eleven inte använder elevernas intresse eller erfarenheter i pedagogiskt syfte utan förmedlar och väljer till läsaren vad som ska tas upp och diskuteras. Ett annat

exempel är att i slutet på varje kapitel finns ett avsnitt med *Instuderingsfrågor* och *Fördjupning*. I kapitlet *Människan i världen* ställs frågor såsom:

46. Vilken typ av invandring har vi framförallt i Sverige idag?

47. Varifrån kommer huvudsakligen invandrarna (flyktingarna) för närvarande (Samhällskunskap, 1994: 375)?

Detta är frågor som eftersträvar att eleven ska besvara fakta utifrån den skrivna texten. Inte heller fördjupningsfrågorna eftersträvar att man utgår ifrån igenkännande, erfarenheter och intressen utan att eleven i verkligheten ska undersöka de frågeställningar som boken ger.

Texten har ett formellt språkbruk som är distanserat och erbjuder inte ett personligt tilltal. Även det att bokens innehåll ensidigt är inriktat på att beskriva fakta gör att texten känns distanserad från läsaren. Texten har ett objektivt tilltal och eftersträvar inte att eleven ska identifiera sig eller känna igen sig utan man ger en mer generell, övergripande bild av verkligheten. Den är därmed inte så öppen för olika alternativa tolkningsmöjligheter. Den uppmuntrar inte till olika övningar såsom exempelvis rollspel eller litteraturläsning om andra kulturer. Det finns heller inga personliga berättelser utan någon gång förekommer ett mer kontrasterande perspektiv såsom exempelvis när man diskuterar energiförbrukningen och visar en bild på en kvinna i Indien som lagar mat till sitt barn. Bildtexten lyder:

Några stenar i marknivå utgör den här indiska kvinnans spis, och bränslet består av bamburör. Kvinnorna i u-länderna kan ofta få vandra många kilometer per dag för att få hitta bränsle. Familjer kan till och med försöka att få sina döttrar bortgifta med män som bor nära skog. Vad lagar kvinnan för mat (Samhällskunskap, 1994: 445)?

Annars har boken en övervägande del svenska bilder, både historiskt och nutid. Människor beskrivs ofta med ett objektifierat språk. De oidentifierar människorna genom att till exempel skriva att: Den här mannen sitter i badet (Samhällskunskap, 1994: 440) etc. Det kulturkontrasterande perspektivet i boken innebär således mest en beskrivning av världen ur ett internationellt perspektiv. Med det menar jag att man berättar om andra levnadsförhållanden i andra länder och att läsaren kan jämföra med sitt sätt att leva. I kapitlet *Människan i världen* i avsnittet *Världens befolkning* under rubriken *Levnadsstandard och livskvalitet* menar att människors mål i ett samhälle är livskvalitet och hög levnadsstandard men att förutsättningarna och livsbetingelserna skiftar i olika delar i världen. Det är ett kulturkontrasterande perspektiv där läsaren kontrasteras med andra sätt att tänka och värdera såsom exemplet under rubriken *U-land och i-land* beskriver så här:

För människorna i ett fattigt och lågutvecklat land kan det vara fråga om att få sitt nödvändigaste behov av tillräcklig och näringsrik föda tillgodosett. För människorna i ett utvecklat industriland kan det gälla en andrabil i familjen, en videoapparat, en sjätte semestervecka etc. Livskvaliteten kan i ett u-land handla om rätt att gå till skola och lära sig att läsa och skriva över huvud taget. I ett i-land kan det gälla mera fritid, större konsumtion av kultur (litteratur, teater, konst etc.) tidigare pension mm (Samhällskunskap, 1994: 349).

Läsaren kontrasteras med andra sätt att tänka och värdera. Men det kulturkontrasterande perspektivet används mer utifrån en kontext av att man som läsare reflekterar över och utgår ifrån "svenska" förhållanden i kontrast till hur människor lever i fattigare länder. Jag har således inte funnit några exempel på en kontrastering mellan olika människor och alternativa levnadsförhållanden i Sverige. Det enda exempel som på något sätt kan liknas med ett kulturkontrasterande perspektiv i en kontext av att beskriva samhället i Sverige är när man beskriver rättsystemet i Sverige i kapitlet *Lag och rätt*. Här jämför man kortfattat en svensk nämnd och en amerikansk jury och hur den fungerar (Samhällskunskap, 1994: 295).

Huruvida boken uppmuntrar till egen reflektion om dig och andra är svårt att avgöra. Boken innehåller ju mycket fakta och historiska beskrivningar så den uppmuntrar nog till reflektion över hur man levde förr med idag. En del av frågorna i den avslutande delen kan vara: Hur ser det ut i din kommun? Vad anser du? Ge dina förslag på förändringar. Men de flesta frågor innebär dock att svara på fakta utifrån läst text. Det finns dock inte mycket i boken direkt uppmuntrar till egen reflektion om dig själv och andra i det mångkulturella samhället i Sverige.

Gleerups Reflex 2005

Boken talar till elevens igenkännande, erfarenheter, intressen, kunskapskonstruktion eller kreativitet. Ett exempel är under rubriken *diskussionsfrågor* såsom:

D3. Skoldemokratin är fastslagen i skollagen: "Eleverna ska ha inflytande över hur deras utbildning utformas" (5 kap. § 2). Har du och dina kompisar tillräckligt stort inflytande över utbildningen? Hur skulle inflytandet i skolan kunna öka (Gleerups Reflex, 2005: 83)?

Här efterfrågar man elevens egen erfarenhet av inflytande och uppmuntrar även dem till delaktighet och kreativt tänkande för att förändra. Ett annat exempel på ett liknande pedagogiskt grepp är när de ska förklara en beslutsgång från beslut till verkställning och exemplifierar med hur den nya gymnasieskolan kom till (Gleerups Reflex, 2005: 89). Och andra exempel såsom i kapitlet *Brott och straff* där man utgår ifrån att läsaren har intresse och erfarenhet från olika sporter och drar en parallell mellan fotboll och ishockey regler med hur samhällets regelsystem kan se ut. En bild på bråket mellan Ljungberg och Mellberg i svenska fotbollslandslaget visas med en bildtext som lyder så här:

Även i idrottens värld behövs lagar och regler för att skipa rättvisa. Men det hjälper inte alltid. På bilden syns Olof Mellberg och Fredrik Ljungberg när de råkar i luven på varandra under ett träningspass inför fotbolls-VM 2002 (Gleerups Reflex, 2005: 115).

Här finns ett försök att motivera läsaren genom att dra paralleller mellan tänkta intressen och erfarenheter från fotbollens värld. Det kan ju dock vara svårt att veta om detta verkligen tilltalar olika läsare eller inte. Ett annat exempel är *Caseuppgifterna* som är personligt beskrivna fall utifrån

verkligheten och som oftast utgår från ungdomars erfarenhet och intressen. Men de flesta fall bygger på ungdomar med typiskt "svenskklingande" namn såsom Lisa Nilsson som sommarjobbar etc. (Gleerups Reflex, 2005: 154).

Texten har ett språkbruk som är personligt och tilltalar läsaren med du. Ett exempel från kapitlet *Demokrati och diktatur* visar en inledning med en text och en bild på kvinnor i burka som visar sina identitetshandlingar. Texten lyder:

Demokrati eller diktatur? "Vem bryr sig" säger du kanske. Men som du ska se i det här kapitlet spelar det roll om du bor i ett demokratiskt land eller i en diktatur. För de här kvinnorna i Afghanistan var det en stor dag när de för första gången kunde rösta i demokratiska val (Gleerups Reflex, 2005: 64).

I exemplet tilltalas eleven/läsaren med du, vilket kännetecknar ett mer personligt tilltal. Det är även ett försök att göra en kontrastering där läsaren konfronteras med andra sätt att tänka och värdera. Boken utgår dock ifrån att läsaren kanske inte är så intresserad eller tar demokrati som en självklarhet.

Boken försöker öppna upp för alternativa tolkningsmöjligheter och att vara självreflexiv. Ett exempel är under rubriken *Att se på världen genom olikfärgade glasögon* där man inleder med:

Varför tycker inte människorna lika? Varför har vissa människor den åsikten att enbart kommunerna ska driva gymnasieskolor, medan andra tycker att privata bolag också ska få göra det? En förklaring till det kan vara att människor så att säga ser världen genom olikfärgade glasögon (Gleerups Reflex, 2005: 69).

Man poängterar att människor har olika perspektiv och att man har olika erfarenheter och åsikter. Att läsaren bör vara medveten om det gör att man öppnar man upp för fler tolkningar. Texten vänder sig även till läsaren med ett språkbruk som ofta är personligt genom att tala direkt till läsaren med att använda ordet du, dig och din. Ett tydligt exempel är från kapitlet *Välfärdssamhället* där man skriver: Vad händer om du aldrig får något jobb? Eller om du blir långvarigt sjuk? Vem ska ta hand om dina föräldrar när de blir gamla (Gleerups Reflex, 2005: 157)? Det här sättet att formulera sig förekommer ofta genomgående i texten.

Boken uppmuntrar till olika övningar för att sätta sig in i andras situation. Jag kan inte finna att man uppmuntrar till rollspel eller litteraturläsning om andra kulturer men däremot har den med personliga berättelser såsom när man beskriver Ateqh Rajabi 16 år som hängdes på torget den 16 augusti i Neka i Iran för att hon ansågs ha brutit mot kyskhets lagar i Iran (Gleerups Reflex, 2005: 82). Även *Case* studierna som med hjälp av en personlig berättelse diskuterar personens problem mer generellt. Det kan exempelvis vara om John 17 år som druckit och kört bil samt blev dömd för grovt rattfylleri, något som fått konsekvenser för hans utbildning på fordonstekniska programmet (Gleerups Reflex, 2005: 98). Eller från kapitlet *välfärdssamhället* under rubriken *Socialbidrag* som beskriver Emma

Karlsson 20 år ensamstående med Martin 2 år och hennes personliga ekonomiska omständigheter (Gleerups Reflex, 2005: 161). I vissa fördjupningsuppgifter såsom från kapitlet *Välfärdssamhället* där man ska läsa demokratiutredningen som innehåller intervjuer med människor som lever på marginalen och tvingats vända sig till socialtjänsten. Man uppmanas till att läsa och referera för klassen men också fundera på hur människorna upplever sin situation (Gleerups Reflex, 2005: 171). Det är däremot inte vanligt att det är personliga berättelser utifrån andra kulturer som används, förutom den som tidigare beskrivits (Ateqh och senare Joseph) utan det är mest personliga exempel med människor som har etnisk, svensk bakgrund.

Boken använder ett kulturkontrasterande perspektiv på olika sätt varav jag beskriver några exempel. Ett av dem finns i kapitlet *Ekonomi – konsten att hushålla* under rubriken *Hur få ökad tillväxt?* De jämför svenska och indiska förhållanden av utnyttjande av produktionsfaktorer och skriver så här:

Olika länder utnyttjar produktionsfaktorerna på olika sätt. På en byggarbetsplats i Indien t.ex. är det betydligt fler byggjobbare än i Sverige. På ett bygge i Sverige utnyttjar man mer produktionsfaktorn realkapital, det vill säga lyftkranar, bulldozers och andra maskiner gör en hel del av det jobb som indiska byggjobbare gör för hand (Gleerups Reflex, 2005: 204).

Att göra jämförelser mellan svenska och indiska förhållanden är ett sätt att kulturkontrastera och uppmärksammar läsaren om andras förutsättningar vilket kan ge reflektion om andra sätt att tänka och värdera. Ett annat sätt att kulturkontrastera och som används är att dra paralleller mellan generella problem i Sverige och exemplifiera med förhållanden i andra länder och med människor med olika bakgrund, erfarenhet. Ett exempel är från kapitlet *Människa och miljö* som beskriver industriländernas problem med en växande andel pensionärer och att det i Sverige kommer att bli problem. Italien redovisas som ett exempel parallellt med Sverige så här:

De närmaste 50 åren behöver Italien 6500 invandrare varje år per miljon invånare för att med nuvarande pensionsålder fortfarande ha lika många människor i arbete. Italien har 57 miljoner invånare för att med nuvarande pensionsålder fortfarande ha lika många människor i arbete. Det blir nästan 400 000 människor som varje år borde flytta in i landet. Det sker stora befolkningsomflyttningar i världen idag. Allt talar för att det blir fallet även i framtiden (Gleerups Reflex, 2005: 20).

Människor förflyttar sig och det italienska exemplet gäller även för Sverige. Fortsättningsvis i samma kapitel under rubriken *Människor i rörelse* så inleder man med ett citat av Joseph, grovarbetare i hamnen i Dakar, Senegal, ofta arbetslös. Man skriver så här:

” När torkan fortsatte blev vi tvingade att slakta vår boskapsjord. Flera av djuren självdog av törst innan vi hann slakta dem. Men torkan fortsatte och djuren led mer och mer. En kväll samlade vår far oss fyra bröder och sa att han bestämt sig. `Stannar vi här så kommer vi att dö som våra djur. I morgon lämnar vi våra marker och djuren och går mot kusten och städerna där. Här finns inget att leva av, det kan inte vara sämre vid kusten än här, där allt levande dör´. Så gick det till när familjen lämnade vår hemby och vi blev stadsbor”. Människor och grupper av människor har alltid liksom Joseph

varit i rörelse. Det kan vara mellan världsdelar och länder men också mellan olika regioner inom länderna. För Joseph handlade om att flytta från landsbygden till staden (Gleerups Reflex, 2005: 20).

Man drar paralleller från Joseph till befolkningsrörelsen i världen men ger även en generell bild av inflyttning från landsbygd till städerna. Urbaniseringen har gått längst i industriländerna och i Sverige är det storstäder och universitetsorter som drar till sig folk medan småorter utarmas (Gleerups Reflex, 2005: 21). Ett sätt att kulturkontrastera kan således vara att man utgår ifrån en personlig berättelse och visar en erfarenhet från ett land som är olikt Sverige på många sätt men där fenomenet finns i hela världen. Texten beskriver därmed att människor med olika bakgrund kan dela lika erfarenheter och problem. Vidare finns ett tydligare exempel på hur man försöker få läsaren att konfronteras med andra sätt att tänka och värdera. Man försöker få läsaren att föreställa sig och känna hur det skulle vara att befinna sig i en situation där det inte råder demokrati. Exemplet ser ut så här:

Antag att du i en insändare kritiserar din gymnasieskola. Dagen efter ber rektorn dig komma in på hennes rum för att ni ska diskutera igenom problemen. Eller så får du veta när du kommer till skolan att du är avstängd. Och inte nog med det: dina föräldrar har fått sparken från jobbet. Den här historien visar skillnaden mellan hur det är att leva i en demokrati och i en diktatur (Gleerups Reflex, 2005: 65).

Du som läsare är utgångspunkt och måste sätta dig in samt känna av en viss situation och därmed konfronteras man med olika sätt att värdera och tänka. På många sätt uppmuntrar boken också till egen reflektion om sig själv och andra.

Samhälle.nu 2004

Boken eftersträvar att utgå ifrån elevernas igenkännande, erfarenheter, kunskap, intressen eller kreativitet. Ett exempel är när man använder boxningen och drar en parallell till hur man beslutar i riksdagen. De visar en bild på Paulo Roberto och Krants boxningsmatch med rubriken *Boxning i riksdagen* (Samhälle.nu, 2004: 58)? Den illustrerar och försöker tala till läsarens igenkännande eller intresse för att motivera till att lära sig om regeringens och riksdagens arbete. Ett annat exempel är att använda en bild på Mellberg och Ljungberg som visar deras bråk under fotbolls-VM som får illustrera hur en konflikt kan se ut (Samhälle.nu 2005: 22). Ett annat exempel är att varje kapitel inleds med en fallbeskrivning som handlar om saker som hänt eller skulle kunna hända samt problem. De är till för diskussion i klassen eller i mindre grupper. Det finns inga rätta eller fel svar utan du får själv fundera och ta ställning (Samhälle.nu, 2004: 7). Här uppmuntras läsarens/elevernas egen kunskapskonstruktion och kreativitet för att resonera om samhällsfrågor och i inledningen uppmuntrar man till elevens egen kunskapskonstruktion genom att sammanfattat formulera sig så här under rubriken *Kunskap kräver arbete*:

Din kunskap finns inne i dig och ingen kan ta den ifrån dig. Den omfattar allt du har lärt dig, både praktiska saker och teoretiska. Information kan komma utifrån men för att lära måste du bearbeta och koppla ihop den med saker du har lärt

dig tidigare. Kunskap är krävande och lärare kan handleda, stödja och en lärobok kan vara till hjälp men det är du själv som måste göra jobbet (Samhälle.nu, 2005: 10).

Det finns således många exempel där man i boken talar till läsarens igenkännande, erfarenhet eller intresse. Den försöker också uppmuntra till att läsaren ska använda sin egen kunskapskonstruktion och kreativitet för att lära sig om samhället.

Boken försöker även öppna upp för alternativa tolkningsmöjligheter och genom sitt språkbruk tala direkt till läsaren såsom i kapitlet *Teman* där man under rubriken *Den svår fångade sanningen* påpekar vikten av ett kritiskt förhållningssätt. Något sammanfattat formulerar man sig så här:

Varför tycker du att den här frågan är intressantast att undersöka? Varför söker du information här och inte någon annanstans? Har det något att göra med dina egna känslor eller något du har varit med om? Du behöver alltså fundera över vad du själv bär med dig. För dina personliga känslor och erfarenheter påverkar förmodligen det du lyssnar på och läser. Kanske är det så att du omedvetet väljer bort vissa fakta eller ger vissa fakta större utrymme än andra. Ett annat viktigt begrepp är förförståelse som syftar till att du har förkunskaper om de saker du ska undersöka. I bästa fall är de till hjälp, i värsta fall är det inte kunskaper utan fördomar och förutfattade meningar som kan skapa problem (Samhälle.nu, 2004: 210).

Det är en tydlig referens av att boken eftersträvar att uppmuntra till egen reflektion om dig själv och andra. Den beskriver att eleven bär med sig intressen, upplevelser, erfarenheter och kunskap, en förförståelse. Texten talar direkt till läsaren såsom i exemplet ovan eller såsom när man beskriver och försöker erbjuda fler sätt att tolka verkligheten under rubriken *Två bilder av verkligheten*. Det är två vetenskapliga synsätt, det positivistiska och hermeneutiken som beskrivs och till hjälp exemplifierar de med de chilensare som kom till Sverige efter kuppen 1973 och hur de klarat sig. De ser ut så här:

Grupp 1 bestämmer sig för att undersöka chilensarnas boende, yrken och inkomster. Uppgifterna ska hämtas från databaser och redovisas i form av statistik. Grupp 2 bestämmer sig för att intervjua ett tiotal chilenska familjer om deras möte med Sverige. Svaren ska redovisas i en skriftlig rapport. Båda grupperna vill ge en sann och rättvisande bild av hur det gått för chilensarna i Sverige men de väljer olika metoder och får därmed olika resultat. Grupp 1 tar fram siffror att en stor del av chilensarna bor i lägenheter i förorter i stora städer, arbetar i vården eller industrin med ganska låga inkomster. Grupp två kan berätta att chilensare valt att bo nära varandra eftersom det gav trygghet i mötet med det nya landet. Många har haft svårt att få jobb som motsvarade deras utbildning och erfarenheter från hemlandet, de har ofta fått mindre kvalificerade jobb och sämre lön. Men hellre det än att gå arbetslös. Grupp 1 kan ge ett statistiskt underlag att utgå ifrån som är representativ för chilensarnas situation i Sverige. Grupp 2 har ett sämre underlag med bara tio intervjuer men rapporten ger en intressant inblick i hur ett antal chilensare själva upplever sin situation. Detta är olika forskningstraditioner där positivismen går ut på att mäta, beräkna och kontrollera med objektiva metoder där resultatet redovisas i form av exakta beskrivningar och statistik. Hermeneutiken går ut på att tolka och förklara människors beteenden, mest utifrån människors egna berättelser. Båda inriktningar har sina styrkor och svagheter och i många fall kompletterar de varandra. I fallet med chilensarna är det nog så (Samhälle.nu 2004: 212).

Detta är ett exempel på att med hjälp av att beskriva en grupp människor som kom till Sverige med annan bakgrund så öppnar man även för alternativa tolkningsmöjligheter. Det sker på så sätt att läsaren uppmanas att tänka självständigt och vara medveten av olika sätt att beskriva verkligheten samt att dessa vetenskapliga forskningstraditioner är värderingsmässigt lika beskrivna.

Boken uppmuntrar inte till exempelvis rollspel, olika övningar eller litteraturläsning om andra kulturer. Däremot såsom tidigare beskrivits finns det fallbeskrivningar som utgår från personliga berättelser eller att personer diskuterar samhällsfrågor utifrån att vara delaktiga i samhället i Sverige. Några exempel är I kapitlet *Internationellt samarbete* där ett fall med Johan, 24 som varit FN soldat i Bosnien och som fick båda benen bortsprängda av en mina. Hans liv i Sverige som handikappad efter olyckan beskrivs och de frågor som han ställer efteråt såsom: varför just han? Gjorde de egentligen nytta där (Samhälle.nu, 2004: 82)? Andra exempel är diskussionen mellan Lotta och Nadia om miljön och där Lotta säger att det inte kan vara så farligt att importera från våra grannländer. Nadia som har vänner i miljörelsen anser att vi måste förändra vår elförsörjning och att miljön i andra länder också är vårt ansvar (Samhälle.nu, 2005: 251). I *T6 Världens befolkning* så förs en diskussion mellan Niklas och Zanele. Niklas frågar om det är ett problem att världens befolkning minskar, han säger att vi har det bra och om vi släpper in fler invandrare är problemet löst samt refererar till Kina och Indien och säger att där kan man tala om problem. Zanele tycker att det är värre i Afrika och att hon inte bara tycker så för att hennes mamma är därifrån. Hon säger att över 30 miljoner är hivsmittade och aidssjuka och att miljoner dött samt att barn förlorar sina föräldrar. Det finns mediciner men i Afrika har folk inte råd att köpa dem. Hon blir arg när hon tänker på det! Diskussionen avslutas med en fråga om det finns något förutom att blir arga som vi kan göra (Samhälle.nu, 2005: 261)? Det här är några exempel där man låter samhället representeras av människor med olika kulturbakgrund och diskuterar Världspenning som delaktiga och intresserade samhällsmedborgare. Men man beskriver även att Zanele har ett ursprung från Afrika och således erfarenhet och kunskap om ämnet. Man använder personliga berättelser för att öka förståelsen för samhällsfrågor från olika perspektiv. Det kan även öka toleransen för människors olika åsikter, tankar, idéer osv.

Ett kulturkontrasterande perspektiv används genom att ibland då och då inflika att om man lever i ett annat land så kan utgångspunkten vara en annan. Några exempel på detta är under rubriken *Internet en frizon?* Såsom att publicera material på Internet innebär stora skillnader i resurser. Som privatperson har du råd att göra en enkel hemsida, men inte en omfattande webbplats och givetvis finns många människor i fattigare länder som inte ens har tillgång till Internet (Samhälle.nu, 2004: 114). I kapitlet *Samhällets ekonomi* under rubriken *Utbud och efterfrågan* skriver man att utbudet av arbetskraft är stort och då blir lönen låg även om det är mycket viktiga arbetsuppgifter och det går att jämföra med att vatten är billigt och diamanter dyra, även om vatten är bra mycket viktigare. Men utbudet av vatten är stort (åtminstone i vår del av världen) att priset blir lågt (Samhälle.nu, 2004: 120). Man använder sig således av att inflika kontraster av människors olika resurser så att läsaren

förstår att vi har olika villkor i världen. Men att använda ”i fattigare länder” kan lätt bli en ytlig beskrivning av samhällen i länder utanför Sverige. Det finns fler exempel där man talar om ”andra länder” utan att specificera vilka länder man menar eller ger mer information om hur det ser ut i dessa. Några exempel är under rubriken *Köpa hus eller lägenhet* där man skriver att du kan investera pengar i ett hus eller lägenhet och i Sverige köper man oftast bostad eller sommarstuga för att själv använda den. I andra länder är det vanligare att man köper för att sedan hyra ut (Samhälle.nu, 2004: 124). Under rubriken *reglerade hyror* skriver man att de flesta andra länder har regler för uthyrning av bostäder. Men reglerna ser olika ut. I vissa länder får fastighetsägare inte höja hyrorna hur som helst efter det att hyresgäster flyttat in. Däremot kan de ta ut vilken hyra de vill när de hyr ut lediga bostäder (Samhälle.nu, 2004: 132). Det är något ospecificerat vilka dessa ”andra länder” är och hur deras samhällen är uppbyggda.

Det finns dock andra exempel som mer uppmuntrar läsaren till egen reflektion och att konfronteras med andra sätt att tänka och värdera. Jag har funnit några olika exempel som använder ett kulturkontrasterande perspektiv. Ett är när man beskriver världens väpnade konflikter och en av frågeställningarna till läsaren är:

2. Skulle en väpnad konflikt kunna uppstå mellan olika grupper i Sverige eller Norden (Samhälle.nu, 2004: 82)?

Här drar man en parallell till Sverige och uppmuntrar läsaren att reflektera över hur och om det skulle kunna hända här. Något som även kan ge en ytterligare reflektion och förståelse för att om det hände mig, hur skulle det kännas och vara? Ett annat exempel är i kapitlet *Ekonomi och politik* under rubriken *ekonomi och lycka* som jämför hur man upplever rikedom/fattigdom i ett rikt respektive ett fattigt land. Man formulerar sig så här:

Om vi upplever oss som rika eller fattiga verkar också bero på vilka vi jämför oss med. I ett rikt land som Sverige kan vi känna oss fattiga om vi inte har råd med en DVD-spelare. I ett fattigt land kan människor känna sig ganska rika om de har råd med en radio (Samhälle.nu, 2004: 165).

Man gör här en kontrastering där man som läsare får reflektera över olika sätt att tänka och värdera i olika länder. Några ytterligare exempel finns i kapitlet *Teman – Världens befolkning* där man visar två bilder som läsaren uppmanas att jämföra. En bild visar en familj i Mali som sitter på sitt tak med sina ägodelar runt omkring sig och den andra bilden visar en isländsk familj som har sina ägodelar utspridda runt omkring sig på gården. Det är stor skillnad i vad dessa familjer äger (Samhälle.nu, 2005: 277-279). Man visar ytterligare en bild i *Tema* där två barn går på en vattenledning genom en kåkstad. Bildtexten lyder:

Över en miljard människor i världen saknar rent dricksvatten, invånarna i denna kåkstad utanför Bombay i Indien har visserligen tillgång till vatten, men de måste själva hämta hem det från några offentliga tappställen. Rakt igenom deras område går en stor rörledning med vatten till en mera välbärgad förort (Samhälle.nu, 2005: 257)

Bilder på hur andra människor lever och har det i ett annat land kan göra att läsaren kontrasteras med andra sätt att tänka och värdera.

Det finns också internationella jämförelser som kan öka förståelsen för hur samhället är uppbyggt i Sverige jämförelsevis med några olika andra länder. Men många gånger är dessa jämförelser otydliga utan att djupare gå in på kulturella skillnader i ett annat land. Ett något mer utförligt exempel har jag dock funnit i kapitlet *Teman - Kvinnor och män* under rubriken *Vem tar hand om barnen?* De beskriver både en dåligt utbyggd barnomsorg i flera EU länder och att skattesystemet för familjer ser olika ut. Ett sammanfattat utdrag från texten ser ut så här:

I de nordiska länderna och i Frankrike förvärvsarbetar de flesta kvinnor. Det blir avbrott bara under de perioder då de är mammalediga. Fast ganska många arbetar deltid så länge barnen är små. I länder som Irland, Luxemburg och Spanien arbetar kvinnorna i unga år fram till första barnet. Sedan kommer de sällan tillbaka till arbetsmarknaden. De tar hand om barn och hushåll och även om familjens mor- och farföräldrar. I Tyskland, Nederländerna och Storbritannien arbetar många kvinnor också fram till första barnet. Sedan är de hemma och tar hand om familjen under ett antal år för att sedan arbeta när de börjat skolan. I stora delar av världen skulle man nog uppfatta diskussionen om dagisplatser, skatter och hemmamammor som lyx. För många människor i U-länder är fattigdom, ohälsa och brist på utbildning de största problemen. Det gäller män och kvinnor, men kvinnor är i många fall mer utsatta (Samhälle.nu, 2004: 250).

Man belyser således en samhällsfråga såsom jämställdhet med att visa att man kan ha olika perspektiv i olika länder och att hur vi tänker och värderar här i Sverige skiljer sig från länder med andra förhållanden. Att kulturkontrastera och jämföra olika länders system eller för den skull kultur förekommer således inte så ofta. Det är till stor del svenska förhållanden som beskrivs. Något som tidigare beskrivits och som återkommer upprepade gånger är att man jämför Sverige med ”många andra länder”, ”några andra länder” ”nästan alla länder” eller ”de flesta länder”. Det gör jämförelserna grunda och ospecifika och ger ingen ytterligare förståelse för olika sätt att leva och värdera.

Finns det likheter respektive skillnader läromedlen emellan?

Beskrivningar av samhället

Samhällsboken (1994) erbjuder inte en beskrivning av samhället Sverige som ett mångkulturellt samhälle utan beskriver det mer vara ett invandrarland. Det finns några exempel som möjligtvis kan tolkas inkludera mångkultur i bilden av samhället och det är när man beskriver storstadens mix av människor och arbetskraftsinvandring. Boken har en övergripande beskrivning av migration som något problematiskt som skapar konflikter. Det finns också en beskrivning av människor med annan bakgrund i en problematisk kontext och således finns en risk att man befäster förenklade föreställningar om människor. Att enbart beskriva människor med olika bakgrund med att de har svårt att anpassa sig, vara svaga grupper, segregerade, arbetslösa och ha hög brottslighet ger en ensidig bild av verkligheten. Beskrivningen av samhället med inriktning på invandrare/flyktingskap beskrivs ofta med ett generaliserande språk och uppmuntrar inte till att luckra upp förenklade

föreställningar om människor. Det finns exempel i boken som utgår ifrån traditionellt svenska värderingar. *Samhällskunskap, gymnasieskolans kurs* (1994) beskriver inte heller Sverige vara ett mångkulturellt samhälle. Beskrivningen av Sverige som ett invandrarland liknar *Samhällsboken*. Migrationen beskrivs vara problematisk såsom att komma till ett nytt land och flyktingsmuggling även om den inte beskrivs vara konfliktfylld på samma sätt som i *Samhällsboken*. Det finns några exempel som beskriver invandringen inbjudande såsom när man behandlar befolkningens mängden och tillväxten i Sverige och till skillnad från *Samhällsboken* så väljer man att beskriva människor som viktig arbetskraft och utelämnar de problem som många människor med annan bakgrund kan stöta på. De behandlar över huvud taget inte diskriminering på grund av etnisk bakgrund. De gör en uppdelning av svenskar och ”gästarbetare” vilket leder till en distinktion mellan ”svenskar” och ”invandrare” och har med en olycklig beskrivning av flyktingar som belastar ekonomin. Det förekommer däremot mer av beskrivningar av mångkultur och människors olika bakgrund när man beskriver samhällen internationellt, utanför Sverige. Både *Samhällsboken* och *Samhällskunskap, gymnasieskolans kurs* utgår ifrån traditionellt svenska värderingar när de beskriver äktenskapet. När det kommer till att tolka vem som får erkänsla eller är vi i texten har det varit svårt att bedöma eftersom båda böckerna har ett generaliserande, objektiva tilltal och det skiftar utifrån kontext.

Gleerups Reflex (2005) erbjuder till skillnad från de tidigare läromedlen en inkluderande beskrivning av Sverige som ett mångkulturellt samhälle med människor som har olika bakgrunder. De beskriver och problematiserar ämnet integration/mångkultur/mångfald men ifrågasätter samtidigt syftet med att kategorisera och generalisera människor med olika bakgrund. Det finns dock en risk att man ändå stereotypiserar bilden av invandraren eller person med invandrarbakgrund. Man ger stort utrymme till att nyansera och att uppmuntra till diskussion samt att utgå ifrån att problemen innefattar alla som lever i samhället och att problem på arbetsmarknaden eller i brottsstatistiken främst är ekonomiska eller sociala. I boken utgår man ifrån Sverige som ett mångkulturellt samhälle och man inkluderar därmed alternativa traditioner och värderingar när man till exempel beskriver äktenskapet. *Samhälle.nu* (2004) beskriver inte Sverige direkt som ett mångkulturellt samhälle men indirekt erbjuder man en inkluderande beskrivning av Sverige som ett samhälle med en mångfald av människor. Man poängterar att allas rättigheter ska beaktas och både när man beskriver kursplanen eller friskolor så inkluderar man människor med olika bakgrund samt många kulturer som en naturlig del av samhället. Till skillnad från de andra böckerna så beskriver man människor med olika bakgrund och låter dem representera samhället och vara delaktiga utan att speciellt behandla deras bakgrund eller det mångkulturella samhället. Invandringen beskrivs på så sätt att texten uppmuntrar till mer invandring. Man tar upp problem men utgår ifrån samhället som mångkulturellt och att alla som lever där äger problemet. De ger även förslag på hur man kan lösa olika problem. Till skillnad från de andra böckerna så angriper man temat brottslighet annorlunda. De beskriver möjliga orsaker med att tala om alla som lever i samhället och kategoriserar/generaliserar inte brott i relation till samhällsgrupper. De beskriver i stället möjliga orsaker i enskilda fall vara psykologiska eller

biologiska men att sociala förklaringar är troligast. Det kan således vara ett sätt att luckra upp föreställningar om människor.

Olika/lika förhållningssätt till interkulturell pedagogik

Både *Samhällsboken (1994)* och *Samhällskunskap, gymnasieskolans kurs (1994)* liknar varandra på så sätt att ingen av böckerna kommunicerar till läsaren på ett tydligt sätt som uppmuntrar till elevernas igenkännande, erfarenhet, intressen, kunskapskonstruktion samt kreativitet utan bygger på att beskriva verkligheten med ett generellt tilltal där man talar om för läsaren hur verkligheten är. Båda böckerna har avsnitt där man uppmuntrar läsaren att besvara frågor men dessa är ofta att repetera läst text eller att undersöka förhållanden i samhället utifrån de frågeställningar som böckerna tar upp. Någon gång uppmuntras läsaren att ha en egen åsikt men detta är inte övervägande. Båda läromedlen har således ett opersonligt, distanserat tilltal som inte låter läsaren identifiera sig eller att öppna upp för alternativa tolkningssätt. Dessa läromedel försöker heller inte uppmuntra till rollspel, övningar eller litteraturläsning om andra kulturer och ingen av böckerna använder personliga berättelser som pedagogiskt verktyg för att få förståelse för olika människor. Man använder dock i båda böckerna ett kulturkontrasterande perspektiv där man jämför Sverige med förhållanden i andra länder vilket får läsaren att reflektera över de värderingar och tankegångar han/hon har i kontrast till hur människor har det i andra länder. Men att kulturkontrastera på ett sätt som får läsaren att reflektera över sitt sätt att tänka och värdera om olika sätt att leva i Sverige i nutid finns inte med i något av dessa läromedel.

Gleerups Reflex (2005) och *Samhälle. Nu (2004)* liknar varandra på så sätt att båda böckerna försöker använda verktyg till att eleverna/läsaren känner igen sig och sina erfarenheter samt intressen. De försöker även uppmuntra till egen kunskapskonstruktion och kreativitet på olika sätt. *Gleerups Reflex (2005)* uppmuntrar läsaren till att vara delaktig i skoldemokrati, resonera själv och att ta beslut, de använder sig av fotboll för att förklara konflikter och har personligt beskrivna fall där man utgår ifrån ungdomar. Det är dock oftast svenskklingande namn som används. I *Samhälle.nu (2004)* använder man också fotboll och boxning som igenkänningsfaktorer och de är tydliga med att beskriva kunskap, förförståelse och att uppmuntra läsaren till att lära och ta egna initiativ samt reflektera över sig själv. Boken påpekar också vikten av ett eget kritiskt förhållningssätt. Båda böckerna har ett mer personligt tilltal där man försöker finna identifikationsmöjligheter för läsaren och även att öppna för alternativa tolkningar. Ingen av dessa böcker uppmuntrar däremot till rollspel, övningar eller litteraturläsning om andra kulturer men båda använder sig av personliga berättelser för att öka förståelsen för olika människor. I till exempel *Gleerups Reflex (2005)* uppmuntras man till att sätta sig in i hur någon annan upplever en situation, vilket är ett sätt att kulturkontrastera. I boken använder man en personlig berättelse från Zanzibar och hans erfarenhet får fungera som exempel på ett universellt fenomen som även sker i Sverige såsom urbaniseringen. Det kan öka förståelsen inte bara för olika sätt att tänka och värdera utan även att vi människor har liknande upplevelser och problem oavsett var vi kommer ifrån. I *Samhälle.nu* använder man olika fallbeskrivningar som både

ger ett personligt tilltal och erbjuder personliga berättelser samt uppmuntrar till diskussion samt egen reflektion. Boken låter även olika människor med olika kulturella bakgrunder vara representerade och diskutera samhällsfrågor som delaktiga i samhället. Båda böckerna använder således ett kulturkontrasterande perspektiv. Men de internationella jämförelserna är ibland något grunda i *Samhälle.nu* såsom att man jämför med hur det är ”i andra länder”, ”några andra länder osv.

Det finns en skillnad mellan dessa 4 olika läromedel i hur man beskriver samhället och hur man förhåller sig till interkulturell pedagogik men övergripande så är böckerna som kom ut för ca 10 år tillbaka mer lika på så sätt att det mångkulturella samhället och dess innevånare inte är inkluderade i en beskrivning av det svenska samhället på samma sätt som det är i böcker som är nyligen utgivna. Tilltalen till läsaren skiljer sig också slående åt på så sätt att man i de förra verkar eftersträva en ”objektivitet” med ett generaliserande tilltal som inte använder elevernas egen erfarenhet, intresse, kunskapskonstruktion och kreativitet i sitt tilltal. De nutida läromedlen talar till läsaren mer som person och utgår ifrån läsarens erfarenheter, intressen och igenkänning samt uppmuntrar till egen kunskap och ett kritiskt förhållningssätt vilket även ger reflektion om sig själv och andra individer som lever i samhället. Dessa är således även mer öppna för alternativa tolkningar. Personliga berättelser används också i dessa läromedel på olika sätt, något som inte förekommer i böckerna från 1994.

Sammanfattning och avslutande reflektioner

Den här uppsatsens syfte var att analysera läromedel i samhällskunskap för gymnasieskolan för att se vilken syn på det svenska mångkulturella samhället som dessa olika läromedel gav uttryck för samt vilket förhållningssätt till interkulturell pedagogik de använder. En del av syftet var även att jämföra de olika läromedlen för att se hur olika/lika de beskriver och förhåller sig till det mångkulturella samhället under en 10 års period. De frågeställningar som jag ställde var: Hur beskriver de olika läromedlen det mångkulturella samhället? Hur förhåller sig de olika läromedlen till interkulturell pedagogik samt finns det likheter och skillnader läromedlen emellan?

Det jag har funnit är att läromedlen *Samhällsboken* (1994) och *Samhällskunskap* (1994) mer ger uttryck för att samhället i Sverige är ett land med invandrare men erbjuder inte en bild av Sverige som ett mångkulturellt samhälle. Det innebär att dessa tidigare böcker inte tydligt ger uttryck för ett svenskt samhälle som har ett tillstånd av människor som har olika kulturella bakgrunder, tankar, idéer, livsuppfattningar och tro etc. Min tolkning är att samhället i Sverige kanske inte behandlade det mångkulturella samhället på samma sätt då som idag. Det vill säga dessa böcker representerar en annan tid vilket också säger något om hur man såg på samhället då med hur man ser på det idag. Jag anser dock att det är möjligt att tolka läromedlen från 1994 utifrån de frågeställningar jag ställt eftersom idén om mångkultur och läromedel fanns redan 1986 (SIL) och att jag själv under mina båda praktiktider själv sett att man använder 10 år gamla läromedel i samhällskunskap idag 2006. Båda de äldre böckerna har också ett genomgående generaliserande sätt att beskriva samhället. De

eftersträvar en ”objektivitet” men där konsekvensen ibland blir en ensidighet som inte ger en bredare bild av ett samhällsproblem eller de individer i samhället som de beskriver. Människor med en annan bakgrund beskrivs ofta i ett problematiskt sammanhang. Vad jag menar är inte att man bör utesluta fakta, eller att försköna bilden av samhället genom att exempelvis inte använda sig av viss forskning och statistik men när man genomgående ensidigt använder detta sätt att beskriva är risken ökad för att både stereotypisera grupper i samhället och att inte ge en kompletterande, mer nyanserad bild av samhället, dess invånare och deras problem. Ett alternativ kan ju vara att öppna upp för ett kritiskt förhållningssätt tydligare i sin utformning av boken. Selanders (1988) slutsats om att läromedlen hade förändrats från att vara subjektiva, nationalistiska och berättande till att ha en mer internationell, objektivismisk och vetenskaplig kunskapssyn men utan ett kritiskt, frigörande förhållningssätt stämmer överens med böckerna från 1994 är utifrån ett mångkulturellt och interkulturellt perspektiv. Sedan har ju givetvis dessa två läromedel sina fördelar men som jag inte tar upp i den här uppsatsen. Jag har också funnit att böckerna utgår ifrån traditionellt svenska värderingar när man exempelvis beskriver äktenskapet. Även här skulle man på olika områden kunna ha det mångkulturella perspektivet i tankarna när man skriver för att kanske utöka bilden med fler alternativ av exempelvis äktenskap i Sverige. *Samhällskunskap, Gymnasieskolans kurs* (1994) skiljer sig från *Samhällsboken* (1994) i och med att den utelämnar problem såsom till exempel diskriminering av människor på grund av etnicitet eller att människor med invandrarbakgrund generellt sett arbetar inom låglöneyrken, något som man även visar i bilder men inte beskriver vidare. Vad som är mest rimligt att göra utifrån att minska risken för förenklade föreställningar om människor är svårt att säga men att inte nämna en lag om diskriminering är enligt mig att inte ge en nyanserad bild. Att inte ta upp problemet innebär att osynliggöra det och eftersom läromedlet inte diskuterar mångkultur/integration mer ingående så underlättar man inte för en ökad förståelse av problematiken.

De två nyare böckerna *Gleerups Reflex* (2005) och *Samhälle.nu* (2004) erbjuder båda en beskrivning av Sverige som ett mångkulturellt samhälle. *Gleerups Reflex* har en direkt beskrivning såsom även *Samhälle.nu* när de tar upp kursplanen men där man också har mer av en indirekt beskrivning av människor med olika bakgrund som en naturlig del av samhället. *Gleerups Reflex* både beskriver och problematiserar integration/mångkultur/mångfald genom att ge ämnet utrymme och att uppmuntra till ett kritiskt förhållningssätt genom att på olika sätt att angripa ämnet. De uppmärksammar läsaren om risken med att kategorisera och generalisera grupper i samhället. Problemen som beskrivs gäller även alla som lever i samhället och därmed har boken en inkluderande inställning till människor med olika bakgrunder. *Samhälle.nu* går ytterligare ett steg och inkluderar människor med olika bakgrund och låter dem genomgående representera samhället utan att specifikt behandla deras bakgrund eller mångkultur som ämne. Även brottslighet beskrivs något annorlunda genom att inte ta upp brottsstatistik i relation till samhällsgrupper. Huruvida detta ger en bred, nyanserad bild av problemet kan ifrågasättas men de behandlar och resonerar om brottslighetens möjliga orsaker utifrån olika förklaringsmodeller. Det kan vara ett sätt att luckra upp föreställningar om människor.

Å andra sidan tror jag att brottsstatistik inte bör uteslutas genom att den tillsammans med en bredare diskussion om möjliga orsaker inte gör att människor i det här fallet beskrivs stereotypt utan kompletterar bilden ytterligare. Båda dessa böcker visar även att man kan komplettera den traditionellt "svenska" bilden av äktenskapet genom att inkludera alternativa beskrivningar av äktenskap i Sverige.

De olika läromedlen har olika förhållningssätt när det kommer till interkulturell pedagogik. De två böckerna från 1994 använder inte ett pedagogiskt grepp såsom att tilltala läsaren på ett sätt som uppmuntrar till att eleven ska känna igen sig i till exempel erfarenheter och intressen. De använder inte olika sätt att uppmuntra elevernas egen kunskapskonstruktion och kreativitet. Det finns som jag tidigare nämnt mer en strävan att beskriva samhället på ett sätt som aidentifierar de människor som beskrivs. Det är således mer av ett opersonligt tilltal i dessa böcker än de som är nyligen utgivna. Det är möjligt att om man använde olika sätt att beskriva och att tilltala läsaren (både det generella men även mer personliga berättelser och en tydligare uppmuntran till kritiskt förhållningssätt) så skulle man öppna för fler alternativa tolkningar och därmed "bjuda in" till fler perspektiv. Ingen av böckerna uppmuntrar till rollspel, övningar och litteratur om andra kulturer eller har med personliga berättelser från andra kulturer. Däremot används det kulturkontrasterande perspektivet i båda böckerna, dock i olika omfattning. Läsaren har här möjlighet att reflektera över hur man har det i andra länder i kontrast till Sverige och svenska förhållanden.

De nyare läromedlen från 2004 och 2005 använder båda sätt att skapa igenkänning utifrån erfarenhet och intressen. Det är dock svårt att avgöra vilka läsarens/eleven erfarenheter och intressen är och det som tilltalar många kanske inte motiverar andra och ger motsatt effekt. Men att böckerna försöker använda sig av boxning och fotboll för att skapa intresse är några exempel på ett pedagogiskt grepp man kan använda och som dessa böcker gör. Man skulle ju således rimligen kunna använda fler olika liknelser för att motivera läsaren och skapa igenkänning utifrån erfarenhet och intresse och då kanske även ha det mångkulturella samhället i åtanke när man gör det. Läromedlen har en tydligare betoning av att uppmuntra till egen kunskapskonstruktion och kreativitet från läsaren/eleven sida. Man uppmuntrar läsaren till egna resonemang och att anamma ett kritiskt förhållningssätt. Jag får en känsla av att läromedlen som är nutida har mer av ett socialkonstruktivistiskt perspektiv till skillnad från de tidigare böckerna. Något som överensstämmer med hur pedagogiken har utvecklats på senare tid. Inget av alla de olika läromedlen öppnar upp för rollspel, övningar eller litteraturläsning om andra kulturer. Det kanske inte är rimligt att böckerna ska göra det utan att det kan vara lärarens uppgift i klassrummet? En fråga som var och en får ta ställning till. De nyare läromedlen använder dock mer av personliga berättelser som komplement för de mer generellt beskrivna delarna om samhället och dess funktion. Det kan ge en insikt om att det i de generella beskrivningarna av samhällsproblem finns enskilda individers olika problem och levnadsförhållanden men även att människor delar liknande problem och upplevelser.

Den här analysen har ökat min förståelse för att läromedlen är olika och att det är viktigt att jag som blivande lärare kan utvärdera och analysera läromedel samt ha en utökad medvetenhet om hur viktigt det är att inkludera och ha det mångkulturella samhället i medvetandet både när jag undervisar, väljer och använder läromedel i klassrummet. Den här uppsatsen har även ökat min förståelse för att det finns olika sätt att beskriva verkligheten/samhället och hur viktigt det är att inkludera och öppna upp för fler alternativa tolkningar så att man både kan motivera och låta elever med annan bakgrund vara delaktiga men även öka förståelsen generellt hos alla elever om att samhället består av en mångfald av idéer, tankar, kulturer och ideologier. Det leder till att förståelsen för olika sätt att tänka, leva och värdera kan öka. Eftersom jag valt att granska hela böckerna utan att välja ut få stycken så har det varit svårt att besvara vissa av de teoretiska analysverktygen såsom: Vem är vi? I texten på grund av att det många gånger varierar i böckerna. I några fall där funnit en ambivalens eller en möjlig tolkning har jag valt att redogöra för detta. Ett annat konstaterande är att det är möjligt att välja läromedel som mer motiverar och inbjuder läsaren och därmed utgår från dennes igenkänning, erfarenhet, intresse, kunskapskonstruktion och kreativitet. Det finns böcker som använder mer av interkulturella pedagogiska verktyg även om detta skulle kunna utvecklas ytterligare i framtida läromedel. Till exempel så kan man använda fler och tydligare kulturkontrasteringar samt uppmuntra till mer övningar om andra kulturer. Dock med en brasklapp om hur lätt det kan vara att stereotypisera människor med annan bakgrund men om man låter olika individer själva berätta sin historia så minskar risken för detta. Jag har funnit att av de nutida läromedel jag granskat så används dessa verktyg mer än i de tidigare läromedlen.

Referenser

- Bergström & Boréus (red), 2005, *Textens mening och makt*, Studentlitteratur: Lund
- Von Wright, Moira, 1998, *När kan man tala om jämställdhet i fysikläromedel? Genus och text*, Skolverket, Erlanders Gotab: Stockholm
- Beijer, Mai, Engman Raija, Garefelt Jacqueline & Jacobsson Bertil, 1986, *Interkulturellt synsätt i undervisning och läromedel*, SIL - Statens institut för läromedelsinformation, Liber tryck: Stockholm
- Lahdenperä Pirjo (red), 2004, *Interkulturell pedagogik i teori och praktik*, Studentlitteratur: Lund
- Fredriksson Ingrid, 1969, *Könsroller i läroböcker*, Arbetsmarknadens kvinnonämnd, Eos-tryckeriet: Stockholm
- Selander Staffan, 1988, *Lärobokskunskap Pedagogisk textanalys med exempel från läroböcker i historia 184-1985*, Studentlitteratur: Lund
- Långström Sture, 1997, *Författarröst & lärobokstradition. En historiedidaktisk studie*, Borea Bokförlag: Umeå
- Kursplan, 2006-04-07, *Samhällskunskap för gymnasieskolan*, www.skolverket.se
- Lpf 94, *Läroplan för de frivilliga skolformerna*, www.skolverket.se
- Utbildnings och kulturdepartementet, 2005-09-29, *Delredovisning av uppdrag om granskning av läroböcker*, www.skolverket.se

Läromedelsböcker

- Kieser, Jan & Rydén Kjell, 1994, *Samhällsboken*, Almqvist och Wiksells förlag AB: Örebro
- Isaksson, Lennart, Östlund, Rune och, 1994, *Samhällskunskap Gymnasieskolans kurs*, Natur och kultur: Stockholm
- Höglund, Björn, Jarlén, Leif, Lind, Hans & Lökhölm, Andreas, 2004, *Samhälle.nu*, Natur och Kultur: Stockholm
- Almgren, Hans, Höjelid, Stefan & Nilsson, Erik (red), *Reflex samhällskunskap för gymnasieskolan*, 2005, Gleerups Utbildning AB: Kristiansstad

Abstract: This survey is a text analysis of 4 teaching books during a ten years period in Social studies from a multicultural and intercultural perspective. Taking as a starting point that society and the school in today's Sweden are multicultural and in need of more intercultural teaching I explore teaching books in social science to see how they relate to Sweden as a multicultural society and their way of relating to intercultural teachings and compare them. The questions asked are: How do the different books describe the multicultural society in Sweden? What kind of intercultural tools are found in the books? And are there any similarities or differences among these books? The theories used as a starting point are reformulated by the author after theories of Von Wright and Lahdenperä to fit in to the context of a text analysis of teaching books and the method used is a content analysis with its purpose of describing how the books are constructed. I have found that two older books from ten years ago are not describing Sweden as a multicultural society and are not including people with different origin as a natural part of the society. I have also found that there are not much intercultural tools used for increasing the reader's intercultural understanding. In two older books from 1994 there is a tendency to stereotype people with different origins in and not describe them as participant members of society. The newer books from 2004 and 2005 are more describing Sweden as a multicultural society both directly and indirectly and they are including people with different origins to be a participant part of the society. It is also reflected that there is always a risk for stereotyping different groups in society by discussing problems but that there are different ways considered to avoid that. The books from today are both using more intercultural tools to increase the reader's intercultural understanding in different ways.

Keywords: *Text analysis, Teaching books, Social studies, multicultural and intercultural perspective*

Innehåll

Inledning	1
Syfte	1
Frågeställningar	2
Bakgrund	2
<i>Skolan i förhållande till demokrati, mångkultur och interkulturalitet</i>	2
<i>Historik och tidigare forskning om läromedel</i>	4
Teoretisk ram	6
Metod	7
<i>Undersökningsdesign</i>	7
<i>Analysschema</i>	8
<i>Avgränsningar</i>	9
<i>Urval av läromedel</i>	9
<i>Genomförande och metoddiskussion</i>	9
Analys	11
Hur beskriver de olika läromedlen det mångkulturella samhället?	11
<i>Samhällsboken 1994</i>	11
<i>Samhällskunskap, Gymnasieskolans kurs 1994</i>	16
<i>Gleerups Reflex 2005</i>	21
<i>Samhälle.nu 2004</i>	26
Hur förhåller sig de olika läromedlen till interkulturell pedagogik?	31
<i>Samhällsboken 1994</i>	31
<i>Samhällskunskap, Gymnasieskolans kurs 1994</i>	32
<i>Gleerups Reflex 2005</i>	34
<i>Samhälle.nu 2004</i>	37
Finns det likheter respektive skillnader läromedlen emellan?	41
<i>Beskrivningar av samhället</i>	41
<i>Olika/lika förhållningssätt till interkulturell pedagogik</i>	43
Sammanfattning och avslutande reflektioner	44
Referenser	48